

BALÁZS ZOLTÁN

A politikai jobboldaliság részben pozicionális kérdés – azaz az aktuális baloldallal ellentétes oldalon lenni –, részben tartalmi (ami szintén elsősorban a baloldaliság tartalmával áll ellentétben). A jobboldaliság olyan politikai éthosz, történelmi érzékenység, erkölcsi látásmód, amelyben a személyes teljesítmény és felelősség, az érték- és erényközpontúság, a valóság tiszteletben tartása, az élet nehézségeinek és ellentmondásainak az elviselése hangsúlyosabb, mint a baloldalon; amely ezzel szemben a társadalmi teljesítményeket és felelősséget, az elvhűséget, az eszmék magasra értékelését, az élet nehézségeinek és ellentmondásainak a tűrhetetlenségét emeli ki. A jobboldali habitusú, meggyőződésű ember számára a konzervatív eszmeiség egyetlen áramlata, helyi változata, aktuális mondanivalója, politikai programja sem lehet teljes mértékben idegen, hiszen minden konzervatív felfogás (ahány konzervatív ember, annyiféle felfogás) alapjában véve erre a jobboldali politikai ösztön- és habitusvilágra épít. Ezért fordítva is fogalmazhatunk: a konzervatívok természetes környezete a politikai jobboldal.

A mai magyar demokrácia talán minden korábbi korszaknál tisztábban jeleníti meg a politikai jobb- és baloldal pozicionális kettősségét. Ez annyiban előny, hogy növeli a politikai tudatosságot és érzékenységet a választók körében. A legtöbb ember ugyanis nagyjából világosan el tudja magát helyezni a jobb-baloldali skálán, de komoly nehézségei vannak, ha politikai világnézetek között kell választania. Helyesebb tehát, ha előbb a jobboldaliság és a baloldaliság alapstruktúráit, szemléletét sajátítja el (javarészt ösztönösen), mielőtt a világnézetek kérdésében állást foglalna. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a jobboldaliság és a baloldaliság tartalmi kérdéseiben tartós zavarok is vannak. A mai magyar jobboldalon sokan vélik úgy, hogy a politika merőben materiális érdekek kérdése; hogy a szegénység vagy az ilyen-olyan módon kiszolgáltatottnak érzékelt helyzet kizárólag mások felelőssége; hogy a társadalmi egyenlőtlenség anomália; hogy a legsúlyosabb (vagy annak vélt) ellentmondások, nehézségek, problémák varázsütésre megérthetők és megoldhatók. A konzervatívok egyik alapvető dolga az, hogy ezeken a jellegzetesen baloldali meggyőződéseken, a nagyon is érthető okokból, a több évtizedes baloldali indoktrináció miatt továbbélő beidegződéseken változtassanak. Korántsem meglepő vagy természetellenes, ha a jobboldalon ezekben a kérdésekben viták vannak. A viták folytatódni fognak, aminek egyik egyáltalán nem kellemetlen következménye, hogy Magyarországon a közeljövőben is inkább a jobboldalon szereplő szerzőket lesz érdemes olvasni.

Viszont nem kellemes következménye ezeknek a vitáknak, hogy a konzervatívoknak alig vagy egyáltalán nem marad idejük és alkalmuk arra, hogy politikailag is használható, világos orientációt fogalmazzanak meg az ország számára. Az elmúlt másfél évtizedben elképesztő munkát végeztek: klasszikusok tucatjait fordították le és kommentálták (elsősorban angolszász, másodsorban német szerzőkről van szó), nem ritkán vaskos monográfiákban; a konzervativizmus különféle árnyalatait és aktuális irányait megismertették a hazai olvasókkal; a magyar konzervatív hagyomány legfontosabb alakjaira és műveire ismét ráirányították a figyelmet; felvették a harcot a baloldali teoretikusokkal és publicistákkal (bal- és jobboldalon egyaránt), valamint a szélsőséges jobboldali nézetekkel. S mindezt nem egyetlen generáció keretein belül, hanem második, sőt harmadik nemzedéket is bekapcsolva. De nem volt elég idejük

arra, hogy markáns politikai orientációt is körvonalazzanak. Pedig ez több okból is szükséges volna.

A konzervatívok ugyanis nemcsak a megvetendő kommunista diktatúrának és tiszteletreméltó baloldali ellenzékének a sok tekintetben azonos töről fakadó politikai és erkölcsi ösztönvilágát „találták készen”, ami számukra a „természetes” ellenfél, hanem a rendszerváltást is. Az új köztársaság politikai rendjének kialakításakor elvi súllyal nem voltak, nem lehettek jelen, noha Antall József személyében valódi konzervatív habitusú politikus is részt vett a rendszerváltást formába öntő tárgyalásokon. Mármint ezeknek a tárgyalásoknak egyáltalán nem szándékolt következménye a ma is hatályos alkotmányos rend. A konzervatívok szerint ennek számos érdeme és megvédendő vívmánya van, de több alapvető kérdés tisztázatlan maradt. Mivel a rendszerváltók eredetileg nem akartak alkotmányozni, okkal vélhették úgy, hogy bizonyos fontos kérdéseket egyelőre figyelmen kívül hagyhatnak. De súlyos politikai felelősségük, hogy nem ismerték föl időben, hogy amit csinálnak, az nagyon hosszú időre meghatározza az új köztársaság politikai jellegét. A halasztásból mulasztás lett.

Ezek a mulasztások az új rendet állandóan instabilizálják: egyrészt a visszaforgatás irányába, másrészt a radikális továbbforgatás irányába. Ezért ma a rendszerváltást vagy radikálisan bírálni, vagy bagatellizálni szokás (esetleg mindkettőt egyszerre). A konzervatívok másik alapvető feladata, hogy a rendszerváltást úgy bírálják, hogy mind a vissza-, mind a továbbforgatók tévedéseit elkerüljék, s a valóban megoldatlanul maradt kérdésekre összpontosítsanak – amíg nem késő (s könnyen lehet, hogy már az): a politikai és gazdasági csődért viselt morális és politikai felelősség kérdése; az erkölcsi alapértékeknek és az azokat védő társadalmi alapintézményeknek a feladatait, felelősségét rögzítő lépések elmulasztására; az átláthatóság és elszámoltathatóság normái kikényszerítésének az elmulasztására (elsősorban a közigazgatásban és az állami intézményekben). Ezeket a kérdéseket – amelyek sorát még folytatni lehetne – a rendszerváltás folyamán a mainál összehasonlíthatatlanul nagyobb eséllyel lehetett volna megoldani.

A konzervatívok számára a nemzet a politikai cselekvés természetes és megfelelő kerete. A politikai gondolkodás eszméi és felfogása azonban az egész Nyugat szellemi hagyományából erednek, ideértve a filozófiai, teológiai, erkölcsi és társadalomtudományi hagyományt egyaránt. Ezért mindennek, ami Magyarországon történik, az egész nyugati világban jelentősége van; s bármi is történik a Nyugat más országaiban, annak Magyarországon is jelentősége van. A baloldali ideológiák számára ez a kötődés még ma is sokkal természetesebb. De a konzervatívok sem lehetnek provinciálisak, mert ez nem egyszerűen rossz ízlést tükröző, hanem inkohereus álláspont.

A konzervatizmusnak van magyar hagyománya. Ez a hagyomány azonban – más, szerencsésebb nyugati országokétól eltérően – nem annyira filozófusok és hivatásos gondolkodók, hanem írók és politikai cselekvők (azaz politikusok) teljesítménye. Az írók azonban nem viselnek sem politikai, sem filozófiai felelősséget, noha mély és alapvetően helyes fölismeréseik lehetnek (elég ha Babits Mihályra vagy Kosztolányi Dezsőre utalunk). A politikusok túlnyomó többsége pedig – különösen a 20. századi magyar történelem abszurditásai miatt – nem maradt erkölcsileg makulátlan és politikailag kifogásolhatatlan (legyen szó Tisza Istvánról vagy Teleki Pálról). A sikerességről nem is beszélve. Nem mentesség vagy segítség, hogy a szocialista, a szabadelvű vagy a polgári radikális hagyományt követni igyekvők szemernyivel sincsenek könnyebb helyzetben.

Van azonban még egy fontos eleme a magyar konzervatív hagyománynak: ez pedig magának a politikai közösségnek a története és politikai teljesítménye, amely ezer és ezer egyéni cselekvő szándékaiból és tetteiből tevődik össze. Az alkotmányosság, az alkotmányos rend magasra értékelése olyan évszázados, feudális eredetű, de teljesen és szervesen polgárivá alakult hagyomány, amely bizonyos helyzetekben ugyan akadállyal bizonyult a politikai realitások és problémák fölismerésében, de alapvetően megvédte a politikai közösséget a diktatúrák és totalitárius eszmék elfogadásának kísértésétől. A szabadság és a függetlenség szeretete minden torzulás (bezárkózás, bizalmatlanság, rosszindulatú egoizmus) ellenére is fontos erőforrásnak bizonyult az egalitárius utópiák csábításával szemben. A józan ész és a megegyezéskészség általában felülkerekedett az anarchia és a káosz erőin. A családi közösség magasra értékelése, a vállalkozó szellem és a civil társulásokba vetett bizalom minden jel szerint (és minden valódi probléma ellenére) tartós vonás.

S ezek a minőségek és teljesítmények – egyebek mellett – a jobb- és baloldali hagyományhoz tartozó, eltérő politikai felfogásokat képviselő polgárokat, politikusokat és gondolkodókat össze is kötik. 1956-nak sokféle jobb- és baloldali olvasata lehetséges, hiszen az akkori cselekvők is sokféleképpen vélekedtek arról, hogy mi a teendő. Ám ötven évvel később annyit mindenképpen kimondhatunk: amit tettek, azt együtt és egyféleképpen tették.

*Cs. Szabó László két és fél évesen
(Budapest, 1908)*

BENCE GYÖRGY

Rosszízű, mert magyarázkodásnak tűnhet, mégis előre kell bocsátanom néhány szót, mielőtt válaszolnék a kérdésekre.

Végigtekintve a felkért urak listáján, sok olyant találok köztük, aki határozottan konzervatívnak vallja magát. Az is lehet, hogy a többség konzervatív. Én sajnos nem vagyok abban a szerencsés helyzetben, hogy közéjük sorolhatnám magam. De örömmel tölt el, mi több, megtisztelőnek tartom, hogy a Kommentár szerkesztői engem is megkérdeztek.

Jó ideje nem vagyok semmiféle ista. Nem mintha mindig idegen lett volna tőlem az istaság. Voltam marxista, aztán meg liberális. Bár mindig akadtak olyan barátaim vagy éppen ellenségeim, akik azt mondták, hogy nem vagyok jó ista, vagy egyáltalán nem vagyok olyanista, amilyennek képzelem magamat. S ez, bevallom, többnyire jólesett, még ha mérgesen vagy a leleplezés szándékával mondták is.

Komolyra fordítva a szót: a politikai filozófiát és a 19–20. századi politikai eszmétörténetet művelem, s közben – bár jobbára csak kommentátorként – politizálok.

Az akadémikus politikai filozófiát és eszmétörténetet úgy is lehet művelni, hogy a konzervativizmus, a liberalizmus stb. az elmélkedés, a kutatás tárgyai közé tartozik, de a kutatási eredmények nem jellemezhetők konzervatívként vagy liberálisként stb. A magam részéről arra törekszem, hogy ily módon műveljem e tudományszakokat, miközben készségesen, tisztelettel elismerem, hogy lehet másképp is.

Ami pedig a politizálást illeti, azt végképp lehet úgy művelni, hogy az ember nem konzervatív vagy liberális vagy szocialista stb. Más kérdés, hogy nem lenne-e jobb, ha a pártok és a politikások rendszerint valamilyen politikai izmus alapján politizálnának. Erről legyen elég itt annyi, hogy a valóban kíváncsok elvi politizálás nem csak azon az alapon lehetséges, hogy egy politikai ideológiából merítjük az elveket. Én azzal hízelgek magamnak, hogy vannak politikai elveim, jóllehet nem alkotnak olyan rendszert, amelyet egyik vagy másik ideológia alá lehetne rendelni.

1. Ez két kérdés, sőt tulajdonképpen kétszer kettő, de azért megpróbálok nem négy, hanem csak két fordulóban válaszolni rá.

Ha jobboldalon egyszerűen az egyik nagy néppártot, az egyik politikai táborot – Magyarországon jelenleg a Fideszt és kapcsolt részeit – értjük, akkor elég nagy különbséget látok jobboldal és konzervativizmus között. Néppártról, táborról lévén szó, természetes, hogy más politikai ideológiák hívei is szavazhatnak a pártra, érezhetik magukat táboron belül. Nem tudom, mennyire örülnek ennek a konzervatívok. Talán kevésbé, de kénytelenek tudomásul venni. Már csak azért is, mert a Fidesz átalakulása polgári szövetséggé – ha nem értem félre a történeteket – egyebek közt ezt az ideológiai pluralizmust volt hivatott kifejezni.

Ha ennél mélyebb, tartalmi értelemben vesszük a jobboldaliságot, akkor bonyolultabb kérdéssel van dolgunk, és nem is jutunk sokra, amennyiben úgy általában próbáljuk megválaszolni. A szokásos – nagyon leegyszerűsítő, de első tájékozódásra nem haszontalan – kétdimenziós felosztásban a baloldaliság–jobboldaliság a politikai választások gazdasági dimenzióját jeleníti meg, a szabadelvűség–tekintélyelvűség pedig a társadalmi-kulturális dimenziót. Aki az egyik dimenzióban jobboldali, a másik dimenzióban lehet szabadelvű is, tekintélyelvű is, amiként a baloldalisággal is összefér mind a két választás a másik dimenzióban.

De nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az így adódó négyféle lehetőség nem feleltethető meg egy-egy politikai ideológiának. Nem lehet azt mondani, hogy a konzervativizmus okvetlenül a jobboldali tekintélyelvű pozíciót jelenti. Hogy egy magát konzervatívnak nevező ember vagy politikai irányzat éppen hol helyezkedik el ebben a felosztásban, az minden esetben további, a helyi körülményekkel és a korrall összefüggő vizsgálatot igényel, s e vizsgálat során minden esetben további összehasonlítási dimenziókat is figyelembe kell vennünk. Ezért mondtam az előbb, hogy úgy általában nem sokra megyünk a kérdéssel.

2. A kommunizmus negyven évig tartott, s ez alatt az idő alatt nemigen volt mód a hazai konzervatív politikai gondolkodás hagyományát folytatni, továbbgondolni. Ennek a négy évtizednek a második felében ment végbe az az átalakulás, amelynek során a konzervativizmus Amerikában és Nyugat-Európában megbékélt a kapitalizmussal és a politikai demokráciával. Sőt hurráoptimizmusba lovalta magát a kapitalizmus és a politikai demokrácia jövőjét illetően (lásd neokonzervativizmus). A régi magyar konzervatívokról ez természetesen még nem volt elmondható. Ezért feltételezem, hogy legenyhébben szólva is „újra kell fogalmazni a magyar konzervativizmust”.

3. Ez megint többféle kérdés. Engedtessek meg, hogy arra az opcióra ne vesztegessenek sok szót, amelyik szerint nem kell szelektálni a hagyományok között, vagyis minden tiszteletre, folytatásra méltó, amit annak idején jobboldalinak vagy konzervatívnak neveztek Magyarországon. Ha engem kérdeznek, nyilván szelektálni kell.

Kik lehetnek a hazai előképek? A hithű kommunistákon és a magyar népi mozgalom hívein kívül minden mai politikai irányzat és ideológia a meglehetősen távoli múltban kénytelen keresni hazai elődjeit. Ezért a hivatkozható – hogy azt ne mondjam: használható – ősök keresése aligha korlátozódhat azokra, akik Magyarországon éltek s haltak.

3. A politikai táborok egymást okolják azért, hogy nincs olyan terület, ahol legalább valami minimális konszenzus kialakulhatna, pedig erre igazán szükség lenne. Hogy így van-e, és mennyire jogosak a vádak, ennek megvitatása túl messzire vezetne. Csupán leszögezem, mert nem akarok kitérni a magyar politika Gretchenfragéjára elől: szerintem nem így van, és túlzottak a vádak.

Azt hiszem, a kérdés amúgy is inkább a politikai ideológiákra irányult. Nos, ami a politikai ideológiákat illeti, ezek épp arra valók, hogy a politikai különbségeket fejezzék ki, magyarázzák, indokolják.

Ez nem zárja ki, hogy bizonyos dolgokban megegyezzenek. A nagy ideológiák mérítenek is egymás eszméiből. Az ideológiák szintjén azonban nem annyira a konszenzus megléte vagy hiánya a kérdés, hanem az extrémizmus. Mennyire extrém változatban képviselik a mainstream ideológiákat? Mennyire hódítanak az eleve extrémista ideológiák a mai Magyarországon? Ezekre a kérdésekre is hajlamos vagyok azt a választ adni, hogy nem nagyon.

A két nagy politikai tábornak eddig sikerült saját kebelén belül leszerelni, vagy pedig kiszorítani és marginalizálni az ideológiai extrémizmust. De könnyen lehet, hogy a választások után felbomlik a vesztes tábor, és akkor valóban teret kapnak a szélsőségek.

EGEDY GERGELY

Az emancipáció kísérlete

A posztkommunizmus öröksége ugyan még iszonyatos súllyal nehezedik ránk, de a gondolatok és érzések feletti hatalma már egyre több ponton repedezik. A konzervativizmus Magyarországon még nem tudta kiharcolni magának azt a szellemi és politikai pozíciót, amely a nemzet érdekében is megilletné, de az elmúlt 15 évben így is nagy utat tett meg. S ez annak fényében értékelendő, hogy a kilencvenes évek első felében még politikai sajtónk egyik kedvenc kutatási témája volt: „van-e egyáltalán konzervativizmus Magyarországon?” Ma már csak az lehet kérdés, hogy milyen is ez a konzervativizmus.

Tényleg, milyen is? A válasz nem választható el a genezis körülményeitől, ezért először kezdjük ezzel.

Az államszocializmus a magyar szellemi életben is a gyökerekkel való durva szakítás időszaka volt. A kommunista kultúrpolitika a konzervativizmusban látta a legfőbb ellenséget, a „reakciót”: mindent meg is tett a hagyományainak kiirtására. Társadalmi hordozóját, a „történelmi középosztály” maradékát tudatos politikával próbálták felmorzsolni. Ilyen körülmények között a konzervatív szemlélet számára oly fontos kontinuitás sok tekintetben illuzórikussá vált: a magyar konzervativizmust újra kellett fogalmazni. Ennek során két tájékozódási pont kínálkozott: egyrészt – hangsúlyosan – a nemzeti függetlenség elvesztése előtti utolsó történelmi szakasz, a két világháború közötti periódus konzervatív gondolkodása, másrészt pedig – kézenfekvő módon – a modern nyugat-európai konzervatív-kereszténydemokrata eszmekör. Ami az előbbi forrást illeti, a hagyományok között természetesen szelektálni kellett, hiszen a trianoni trauma több vonatkozásban is kényszerpályára állította a konzervatív gondolkodást. Ezzel együtt volt miből meríteni: mindazok a törekvések, amelyek a politikai közösség legitimációját úgy kívánták a nemzetre és a tradicionális erkölcsi rendre építeni, hogy eközben elutasították a totalitarizmust és tiszteletben tartották az emberi méltóságot, munícióval szolgálhattak az ezredvég konzervativizmusa számára is. A nyugati konzervativizmus II. világháború utáni fejlődése pedig (többek között) arra figyelmeztetett, hogy a posztmodern korban a „klasszikus” liberalizmus bizonyos alapértékeinek a képviselője is a konzervatívokra hárul – hiszen az új utakra lépő radikális liberalizmus hűtlen lett hozzájuk, és egyre inkább a baloldal szövetségeseül szegődött. Nálunk azonban figyelembe kellett venni azt is, hogy egy morálisan és társadalmilag egyaránt szétesett nemzet újraintegrálásában csak erősen korlátozott szerep juthat a liberális elveknek.

A magyar konzervativizmus elválaszthatatlan attól a sajátos folyamattól, amit hol rendszerváltásnak, hol rendszerváltozásnak nevezünk. Ennek pedig az egyik meghatározó paradoxonát abban láthatjuk, hogy nálunk a konzervatívokra hárult (volna) a radikalizmus szerepköre, míg a status quo védelmét a baloldal karolta fel. E szerepleosztás alaposan eltér a történelmi mintáktól – magyarázata mégsem különösebben nehéz, ráadásul sokat el is mond a hazai realitásokról. Bár a folytonosságra épülő fejlődés kívánalma hagyományosan a konzervativizmus alapelvei közé tartozik, az 1989 után színre lépő magyar konzervativizmus egyszerűen nem helyezkedhetett a konzerválás álláspontjára: nem sok megőrizni valót találhatott ugyanis az államszocializmus évtizedeiből.

Az újjászülető konzervativizmus igen jelentős morális tőkét gyűjtött azzal, hogy – a hazai liberalizmussal ellentétben – elutasította a posztkommunista establishment-val való informális együttműködést. Gyorsan rá kellett azonban ébrednie gyengeségére. És nem kizárólag a baloldallal szemben! A jobboldal és a konzervativizmus csak a pongyola nyelvhasználatban egymás szinonimája – hogy ez mennyire így van, arra jó példa a közelmúlt magyar történelme is. Mint köztudomású, a baloldal és a jobboldal (e felosztást az utóbbi időben egyre többen kérdőjelezik meg) az emberről és a társadalmi szerepéről alkotott nézetek gyűjtőfogalmai, s e minőségükben szolgálnak a pártpolitikai versengés „kódrendszereként”. A konzervativizmus szűkebb körű fogalom a jobboldalnál, annak csak egyik – bár kétségtelenül kulcsfontosságú – politikai változata. Vagyis nem minden jobboldali érték számíthat a konzervatívok támogatására. Magyarországon sajátos módon a nemzethez való viszony vált a bal- és jobboldal között a legfontosabb „vízválasztóvá”, a konzervatívok azonban nem határozhatják meg pozíciójukat egyetlen – mégoly fontos – dimenzió mentén. A nemzet igénylése olyan baloldali vagy épp valamilyen totalitárius jellegű állásponttal is együtt járhat, amely idegen a konzervativizmus szellemiségétől. Politikai életünk tagoltságának hátterében többféle törésvonalat találunk, s a kultúra, a gazdaság, az állami szerepvállalás vagy épp a külpolitika kérdéseire adott válaszok a bal–jobb dichotómiánál sokszínűbb képletet eredményeznek. Természetesen a konzervativizmus számára is kulcsjelentőségű kategória a nemzet, hiszen ez biztosítja a politikai közösség számára nélkülözhetetlen identifikációs keretet, a nemzeti elkötelezettség vállalása azonban önmagában még nem feltétlenül jelenti a konzervatív értékrend elfogadását.

Nem tűnik túlzásnak azt állítani, hogy a magyar jobboldalon belüli törésvonalak gyakorlatilag '89-től napjainkig elválaszthatatlanok a konzervativizmushoz való viszonytól. S nem nehéz megállapítani, hogy a rendszerváltás során kialakuló magyar jobboldal eszmei forrásainak és határainak a kijelölésében a klasszikus konzervatív értékek csak korlátozott szerephez jutottak. Jól mutatta ezt, hogy a változások főszereplőjévé váló MDF-nek is csak az egyik komponensét adta a konzervativizmus a „népi-nemzeti” és a liberális vonulat mellett. A rendszerváltó párt örökösévé előlépő Fidesz pedig felkarolta ugyan a konzervativizmust, de önmagát nemigen kívánta konzervatív erőként meghatározni, ami érthető is, hiszen világképében több nem-konzervatív elem is helyet kapott.

Hogy milyenné is vált akkor az elmúlt másfél évtized konzervativizmusa? Ha nagyon leegyszerűsítjük a választ: olyanná, amilyent körülményeink lehetővé tettek – és igényeltek. Nem nyugati mintákat követ tehát, bár igyekszik azokból is tanulni, és természetesen nem olyan, amilyenek a hazai baloldal szeretné. Egyedi – mint valójában minden konzervativizmus; mindenekelőtt a magyarság ezredfordulós dilemmáira keresi a válaszokat. Az arculat tekintetében azért igen jól elkülöníthetünk két markáns változatot: az antalli MDF-hez kapcsolható „patrícíust” és a Fidesz által képviselt „mozgósítót”. (Tágabb értelemben ugyanis a Fidesz irányvonalát is konzervatívnak nevezhetjük, melynek jellemzésére e sorok szerzője a „mozgósító” jelzőt találja a leginkább alkalmasnak.) Míg az előbbi a mérséklet, a kompromisszumkész-ség és a törvénytisztelet patrícíus erényeit hangsúlyozta, a jogállamiság írott és íratlan normáinak maradéktalan betartásával együtt, addig az utóbbi tudatosan vállalta a konfrontatív politikát, a (poszt)kommunizmushoz való viszony törésvonalát állítva előtérbe. A „mozgósító” változat sokkal több embert kívánt megszólítani és – a tömegek szerepét illetően erős kétségeket tápláló „patrícíus” irányvonallal szemben – szinte természetes közegnek tekintette a mediatizált tömegdemokráciát. Többet

bízott az államra is, noha a másik irányzat is elfogadta a szociális konzervativizmus hagyományait, és a világháború utáni NSZK-ban kidolgozott „szociális piacgazdaság” koncepcióját vallotta. A posztkommunista „megalvadt struktúrákkal” szemben azonban hatékonyabban tudott fellépni – és ezért több politikai sikert is ért el – a „mozgósító” változat, amely 2002 után a polgári körök megszervezésével még nagyobb szerepet szánt a politika mozgalmi dimenziójának.

Egy angol szerző írta a 20. század közepén, hogy a konzervatívok szerint egyáltalán nem a politika a legfontosabb dolog az életben, ha azonban a „jó élet” feltételei, az általuk tisztelt alapértékek veszélybe kerülnek, egy „kereszteslovag fanatizmusával” szállnak harcba védelmükben. Konzervatív nézőpontból a 21. század elejének Magyarországon igen sok hagyományos érték van veszélyben – s ezzel összefüggésben roppant mélyekké váltak az árkok alapvető kérdésekben is. A szélsőséges polarizáltság azonban egyetlen politikai tábor számára sem szerencsés, a társadalom „szövetének” épségét szívükön viselő konzervatívok szempontjából pedig különösen nem az. Az elkövetkező évek konzervatív politikájának ezért mindenképpen törekednie kellene arra, hogy a táborok közötti konszenzus „felülete” növekedhessen, főként a nemzeti „sorkérdések” tekintetében, amelyek körébe a határon túli magyarság helyzetét és az integrálódó Európában betöltendő szerepünket is hangsúlyozottan bele kell foglalni. A „konzervatív minimumért” folytatott küzdelmükben a konzervatívoknak rugalmasan, de alapelveik feladása nélkül kell eljárniuk. A sikerért még sokat kell dolgozniuk, de esélyeik jobbakként, mint egy évtizede.

Cs. Szabó László, gyermekkori fénykép

G. FODOR GÁBOR

Egy politikatudós konzervativizmusa

Konzervatívnak lenni, annyit tesz: már a kiindulópontnál elakadni. Elakadni azt jelenti: tanácsstalannak lenni. Ugyanakkor az „elakadás” lehet töprengés is (és persze töprengés eredménye is lehet elakadás): megállunk, leülünk, de nem azért, hogy megpihenjünk, hanem azért, hogy töprengjünk. Töprengeni és elakadni vagy elakadni és töprengeni: nem más, mint jelentőséget tulajdonítani valaminek. Jelentőséget tulajdonítani annyit tesz, mint azt akarni, nem megüszni, nem gyorsan és hevenyészve letudni azt, amit kérnek tőlünk vagy amit mi magunk tartunk fontosnak, abból az okból, mert úgy gondoljuk, méltó rá, hogy itt elakadjunk. A szerkesztőség által megfogalmazott kérdések méltóak rá, hogy elakadjunk. De miért is tesz fel egy konzervatív közéleti-kulturális folyóirat szerkesztősége „körkérdés” címszó alatt kérdéseket? Vagy mert tanácsot vár, vagy mert kíváncsi. Ha egyszerűen csak kíváncsiak vagyunk, akkor csupán az iránt érdeklődünk, hogy mit gondol a másik, függetlenül attól, hogy az, amit mond, bármilyen szempontból használható-e számunkra. Érdek nélkül kíváncsinak lenni, elakadni és töprengeni, társalogni és együtt gondolkodni nem más, mint konzervatívnak lenni.

A szerkesztőség által megfogalmazott négy kérdés tulajdonképpen két melléknév – jobboldali és konzervatív – vagy, mert könnyen lehet, hogy inkább a főnevekhez vonzódunk, hiszen bennük inkább átérezhetjük a szubsztancia jelenlétét, szóval két főnév – a jobboldaliság és a konzervativizmus – mibenlétére és kettejük esetleges azonosságára, illetve kapcsolódási pontjaira összpontosít. Nem kell „elakadnunk” ahhoz, hogy lássuk: a megfogalmazott kérdések inkább politikaiak, semmint filozófikusak. Politikainak lenni, itt annyit tesz: tanácsot várni. De vajon képes-e tanácsot adni egy politikatudós? A politika tudósa – bármennyire is frivol ez a kifejezés – jól lehet a politikai és tudományos tudás határvidékén él, és jó esetben, amennyire az számára egyáltalán lehetséges, ismeri mind a politikai, mind a tudományos gondolkodás sajátosságait, sőt még jártas is e nyelvek ismeretében, de a két nyelv közül csak az egyiket beszéli. Mert a politika oktatása nem a „mit és hogyan?” oktatása, nem „a siker technikája” (és ezen mit sem változtat, hogy az emberek ma már levelező kurzusokon tanulnak meg zongorázni és gazdálkodni), hanem a politikára jellemző gondolkodásmód megismertetése az erre alkalmas „magyarázó” nyelvek segítségével.

Így az olyan kérdések, mint hogy „Ön szerint szükség van-e bizonyos konszenzusra a magyar politikai táborok között, s melyek azok a területek, ahol erre esély van?” egy politikatudós számára semmiben sem különbözik attól a kérdéstől, hogy „Nepál nem járna-e jobban a demokratikus politikai intézmények bevezetésével, mint a polgárháborús viszonyok állandósításával?” Ugyanakkor a politikatudósi nézőpont mint elakadás, noha kétségtelenül nem tanácsadás, de nem is gondolatlanság. Sőt a nézőpontok és gondolkodásmódok közötti különbségek létének elismerése és e különbségek tudatosítása önmagában is konzervatív sajátosság, a rend és a megértés feltétele, és meghitt viszonyban áll azzal a konzervatív elvvel, hogy úgy éljünk, ahogy megszoktuk ügyeink intézését, és hogy mindenki tegye a maga dolgát.

A konzervativizmus értelmezésében nem más, mint egy habitus, egy beállítottság, a valósághoz való viszonyulás módja. Ahogy Michael Oakeshott mondja: konzervatív az, „aki inkább választja az ismerőst, mint az ismeretlent, a kipróbáltat a kipróbálatlannál, a tényleget a misztériumnál, a ténylegest a lehetségesnél, a korlátozottat a ha-

tartalannál, a közelit a távolinál, az elégségest a túláradoan bőségesnél, a megfelelőt a tökéletesnél, a mai nevetést az utópisztikus mennyei boldogságnál”. Vagy ahogy a mi Kolnai Aurélunk számára a szép élet nem más, mint egy olyan világ belakása, amely rendelkezik az igazi otthonnak azzal a gazdagságával, amelyhez a váratlan és érthetetlen holmik titokzatossága társul, amely táplálja a lelket, de közben végessé-gére és korlátaira is emlékezteti. Az otthonosnak érzett konzervativizmus számára a sokszínű, rendezett komplexitás adottként történő elfogadása; a pólusok közötti distancia, egyenetlenség, feszültség, korlátozás, nyomás, ellenzékiesség méltánylása; a pluralizmus, de a „Középkor” alapkoncepciója is (az „úrias” és a „nemes” elismerése révén); a tradíciók szükségessége, beleértve az irracionálisnak látszó aspektusokat is; hit abban, hogy szükség van a dogmák, szabályok, kódexek és hivatalok szilárd, rögzített és formalizált keretére mindannak, ami életünkben folyékony, spontán, éteri és megfoghatatlan; méltóság és distancia, de humor és alázat is; a luxus, a fölséges, a mítosz igénye, mert ha ezeket nem adjuk meg az embernek, ott fogja őket keresni, ahol nem volna szabad stb.

Ha a konzervativizmusra mint habitusra tekintünk, akkor könnyűszerrel beláthatjuk: egyáltalán nem szükségszerű, hogy egy konzervatív ember egyben a politikai konzervativizmus híve is legyen. Hogy híve legyen a konzervativizmusnak mint politikai ideológiának, pontosabban ennek az adott politikai térben megjelenő, az adott politikai erő(k) által megfogalmazott olvasatának. De valószínűleg, még ha nem is rajong a politikai konzervativizmus kortárs programjáért, akkor is úgy gondolja, hogy a konzervativizmusnak mint habitusnak helye van a politikában, sőt hogy a „politizálás” maga is konzervatív tevékenység. Az ilyen ember idegenkedni fog a „körző és a radír politikájától”; a könnyelmű radikalizmus minden sebre gyógyírt kínáló receptjeitől; a politikai képzés menedzseri víziójától, amely azt gondolja, hogy tízhónapos villámtanfolyam segítségével az „alkalmatlan és korrupt” régi politikusokat majd felváltják a válságkezelő PR-menedzserek és politikusnak lenni alapvetően könnyű dolog; valamint a menedzseri gondolkodásmód következményeitől, mely szerint a kormányzás helyettesíthető a marketing és az óriásplakát hatásos programjával.

Mindehhez egy konzervatív politikatudós (lehet, hogy politikatudós is csak úgy lehet az ember, ha konzervatív) csak annyit tehet hozzá, hogy a politikának is megvan a maga természete és működési módja. A politika mindig is cselekvés és döntés. Ezen a politika „mediatizálódása” mit sem változtat. A politika ugyanis mindig is felhasználja, amit felhasználhatónak vél és amiben fantáziát lát. A megfelelő hívószavak megtalálása (a „konzervativizmus” is lehet hívószó); a történelmi előképek politikai heroizálása (tehát lehet szelektálni a hagyományok között, sőt az előképgyártás a politikai gondolkodás sajátossága; hangsúlyozom: a politikai gondolkodásé); a táborképzés (a „mi” és „ők”; a „jobbboldaliság” mint táborképző jelszó, hiszen vele szemben csak a „baloldaliság” áll); az ellenségkonstruálás; a politikai ellenfél fantomizálása és démonizálása mindig is hozzátartozott a politika természetéhez – az alkalmasnak gondolt eszközök azonban változhatnak. Azaz úgy gondolom, hogy a konzervativizmus a politikában manapság jól megférhet akár az imázsteremtés logikájával, a politika bulvárosodásával, a megtervezett médiaüzenetekkel is. Sopánkodnunk csak akkor kell ezeken a jelenségeken, ha eszközökből célokká válnak, s így a politikai tevékenység eltorzításához és félreértelmezéséhez vezetnek. Egy konzervatív politikus azonban soha nem gondolná, hogy mindezek kiválthatnák, helyettesíthetnék vagy pótolhatnák magát a politikai tevékenységet – ami mindig is cselekvés, dön-

tés, problémamegoldás és kormányzás – és az ehhez megkívánt képességeket, többek között a helyzeteket teremteni, értelmezni és megoldani képes kreativitást.

A politikatudós konzervativizmusa tehát azt jelenti, hogy csupán végzi a maga dolgát (mint ahogy a pék, a fodrász, a bolti eladó s a politikus is azt teszi): nem politikai gondolkodóként, hanem a politikáról gondolkodóként tevékenykedik. S ilyen minőségében nem is ad tanácsot (az is meggyőződése, hogy az igazi, hús-vér politikus nem is szorul rá a tanácsaira), mivel azonban nem áll szándékában sem a szerkesztőséget, sem a tisztelt olvasót cserben hagyni, kész némi játékra (egyébként is leküzdhetetlen módon él benne valami gyermeki játékoság).

Tanácsot ugyan nem, de „programot” bármikor adhatok. Mert az élet ugyan tragikus ügy, de mivel mégiscsak mindannyian szép életre vágyunk, egy hármas jelszót javaslok: erotika, irónia, politika. Persze megengedem: öreg konzervatívoknál a sorrend változhat.

✻

Cs. Szabó László Rómában, 1949.

JOHN KEKES

1. Igen, látok különbséget. A jobboldaliak nagyjából egyetértenek abban, hogy mi az általuk elfogadhatatlan politikai álláspont: kommunizmus, szocializmus és liberálizmus. Amiben nem értenek egyet, az az, hogy milyen pozitív politikai valóság lenne jó. A jobboldalon vannak többek között reakciók, akik valami múltbani állapotot akarnak visszahozni; sovínisták, akik az országuk dicsőségét akarják megteremteni más országok terhére; fundamentalisták, akik bibliai országot akarnak létrehozni; nacionalisták, akik minden külföldi befolyást elleneznek; és persze konzervatívok. Mindennek megvan a magyar változata. És persze ezeket a jobboldali álláspontokat többen összevegyítik, gyakran nem lehet pontosan megmondani, hogy egy jobboldali ember ezt vagy azt hiszi-e. A fontos dolog az, hogy a konzervatívok azt hiszik, hogy az állam célja az, hogy megvédje a polgárok jó életének társadalmi előfeltételeit. Ezeket az előfeltételeket a konzervatívok az ország történelmében és az emberi természetben keresik. Ha minden jól megy, ami gyakran nem történik, akkor az előfeltételeket az ország hagyományai tartalmazzák.

2. A kommunisták és szocialisták sikeresen aláásták az itteni hagyományok nagy részét. El kell ismerni, hogy voltak rossz, eljavult, alkalmatlan hagyományok, de persze voltak olyanok is, melyeknek elvesztése komoly kárt okozott. A jelenlegi politikai helyzet egyik nagy kérdése a konzervatív szempontból az, hogy fel lehet-e újítani ezeket az elvesztett hagyományokat. Ugyanakkor vannak hagyományok, melyek túléltek a szomorú múltat, mert nem sikerült a megsemmisítésük. Ezek között van elsősorban a nyelv, a család, a zene, a sport, a költészet, az irodalom és a színház. Ezekre büszke lehet az ország. Noha ez remek dolog, nem elegendő a jövőre.

3. Talán Széchenyi, Eötvös és Deák megfelelne, a fiatalabbak közül Márai. De azt hiszem, külföldön különösen az angol nyelvűek között lehet több és jobb példát találni. A politikusok között Wellington, Disraeli és Churchill; a politikai gondolkozók között Montaigne, Hume, Burke, Burckhardt, Tocqueville, a közelebbi években Oakeshott, Kennan, Kedourie; a közelmúltbeli és jelenlegi politikusok között De Gaulle, Thatcher, Taft, Scalia és Greenspan.

Hangsúlyozom, hogy ezeket csak példaképpen említem.

4. Ez szerintem rendkívül fontos. Minden becsületes és gondolkozó ember érdekében áll, hogy a jelenlegi politikai ellenségeskedés véget érjen. El kell fogadni, hogy a politika nem polgárháború, hanem nézeteltérés arról, hogyan lehetne az ország állapotát megjavítani.

Ha politikusok gyűlölik egymást, akkor a nép megtanulja tőlük, hogy gyűlöljék a politikusokat, és ilyenképpen nem lehet demokratikus államot létrehozni. El kéne érni, hogy a politikusok megállapodjanak abban, hogy ne rágalmazzák egymást, hogy elvekről és lehetőségekről vitázzanak, nem pedig egymás erkölcsösségéről; hogy a fontos hivatalokba való kinevezés értelmességen és tehetségen múljon, nem a politikai véleményen. Sajnos nem valószínű, hogy ez megvalósul. Ezért nem mondhatom, hogy optimista vagyok az itteni politika jövőjét illetően.

KÓSA LÁSZLÓ

A szerkesztőség a kérdéseket úgy tette föl, mintha létezne Magyarországon a konzervativizmus és a jobboldal konszenzusnak örvendő, de legalább sokak által elfogadott meghatározása. Ugyanakkor sugallja, hogy valamilyen mértékben szükséges az „újrafogalmazás”, sőt az „eszmei alapok” végiggondolása és „előképek” keresése. Azokkal értek egyet, akik szerint a konzervativizmusnak és a jobboldalnak éppúgy nincs a mai Magyarországon közmegegyezően alapuló jelentése, mint sok más fontos társadalomtudományi és politikai fogalomnak (például szabadelvűség, baloldal, szociáldemokrata, sőt fasiszta vagy kommunista stb.). Ezek mindenekelőtt a média és a pártpolitika folyamatosan önkényes értelmezései következtében gyakorta egymásnak merőben ellentmondó elemeket, nem egyszer homályos és zavaros, sok oldalról vitatott tartalmakat kapnak, eltérően a korábbi, hosszabb ideig elfogadott, ténylegesen szélesebb egyetértéssel nyugvó jelentésektől. E fogalmak ráadásul nemzetközi viszonylatban is egyre képlékenyebbek.

A zűrzavar ma olyan fokú, hogy a tisztázást célzó vélemény könnyen éppen abba gabalyodik bele, amitől megszabadulni lenne célszerű. Talán az a józan eljárás, ha valaki esetenként gyakorlatiasan és legalább megközelítően megmondja, éppen mit jelentenek számára az illető szavak.

1. Azokkal értek egyet, akik szerint a mai magyarországi pártpolitikát tagoló két nagy tábor, az 1990 előtti állampárt utódai (több ilyen is van!) és a velük szemben állók pontos leírására az újkori Európa parlamenti berendezkedésére utaló baloldal–jobboldal megfeleltetés alkalmatlan. (Elég futólag belepillantani a mai magyarországi pártprogramokba, máris láthatjuk, miért. Még inkább így van, ha a programok „megvalósulása”-ról próbálunk beszélni.) Tudvalevően a konzervativizmus is az újkori Európa szüleménye, ám jóval szélesebb fogalom, legtágabban talán világszemléletnek lehetne nevezni. Jelentkezhet és jelentkezik ma is a gondolkodásban, a mindennapi életben és ezernyi más területen egyaránt, természetesen úgyszintén a magyarországi pártpolitika mindkét oldalán (hangsúlyozottan nem csak a szavazók körében). Tehát számomra a mai Magyarországon a konzervativizmust legfeljebb leszűkített jelentéssel lehet megfeleltetni valamely pártpolitikának vagy politikai oldalnak. Alább ehhez a megállapításhoz kapcsolódva, de fenntartásaimat nem föladvá próbálom hozzászólni.

2. Az utódpártokkal ma szemben álló oldalnak szokatlan és váratlan gyorsasággal beköszöntő történelmi helyzetben csaknem a semmiből kellett rekrutálnia, föllépnie és alternatívát nyújtania. Folytonosságról, kipróbált mintákról, alkalmazható történelmi előképekről (csaknem félévszázaddal az után, hogy a polgári parlamentet durván megsemmisítették, történelmi emléket pedig sötét színekkel szüntelenül meghamisították), legfeljebb beszéltek, de komoly és felelős politikus a szerves folytonosság helyreállításával nem próbálkozott. Még ha rá akarták fogni, akkor sem. Nem is történt meg. Néhány, főleg nemzeti szimbólum hirtelen fölújítása nem mondható annak. A magyar múltban a társadalom és civilizáció lehető legtöbb területén a folytonosság gyökeres megszakítására megközelítően hasonló példát sem találunk, az európaiban is csak ott, ahol hasonlóan bolsevik típusú hatalomátvétel

történt. A polgártalanítást, a paraszttalanítást, a javak széleskörű kommunizálását, a „civil” társadalom teljes fölszámolását, hogy csak néhány döntő tényezőre utaljak, még inkább megpecsételte az 1956-os forradalom leverése. Tudjuk, mi történt a mást akarókkal. Az életben és itthon maradtakat keményen megfélemlítették. Igaz, lehetőséget kínáltak beállni azok közé vagy mögé, akik a megtorlást elvégezték, vagy a manapság egyre többször emlegetett csöndes alkut megkötni velük, ami elhitette, hogy más megoldás nem lehetséges. 1990 körülre a társadalomnak már csupán kicsiny töredéke képviselte személyében folytonosan, még kisebb része tevékenységre készen, amit a diktatúra előtt konzervativizmusnak lehetett nevezni.

A közvetlen folytatás helyett két megoldás kínálkozott. Az egyik a politikai hatalom addigi birtokosai „játékszabályainak” átvétele, hiszen nem szokatlan a politikában az ellenfelet saját fegyvereivel legyőzni. Inkább ez történt, amikor két ízben a nem az utódpartokra szavazók nyertek országgyűlési választásokat. A vázolt hátrányos helyzetben szinte csoda.

Nemkívánatos velejáróként azonban a „játékszabályok” átvétele – bizonyára nem kizárólagosan, de – határozottan hozzájárult a politizálás stílusának általános leromlásához. Mutatis mutandis a politikai retorika nem egyszer megdöbbenően emlékeztet az 1945–1950 közötti és az 1956–1957-es időkre, meg az egypárti uralom más esztendeire is: állandó ellenségkép, rágalmazás, személyes fenyegetés, az ellenfél „leverésének” (nem csupán legyőzésének) akarása, demagógia, populizmus, a másik kisajátításának törekvése, s mindezt eszközök között alig válogatva alkalmazzák. Némi naivitással közbevethető: talán nem ennyire rossz a bizonyítvány, a politikai csaták minden időben, a parlamentáris berendezkedésben is ismerik a végtelen kieléztet szembenállást. A mai hazai közvélemény azonban nem így látja: vagy szurkolóvá válik, vagy nyugtalan tőle. Egy érett és stabil demokrácia persze nagy kilengéseket is elbír. Nálunk azonban – sok tekintetben éppen a hosszú ideig tartó diktatúra miatt – a demokrácia még mindig nem eléggé szilárd: a társadalmi viszonyok kiegyensúlyozatlanok, a „civil szféra” erősnek igazán nem mondható, a vagyoni állapotok különbsége rövid idő alatt jelentősen megnőtt, az erkölcsi állapotok tovább lazultak, ami sok bizonytalansággal tölti el a társadalmat. Mindez még jobban aláhúzza, mennyire szükség van a másik megoldásra, a személyi, családi, vagyoni, pozicionális stb. folytonosság birtokában lévő utódpartok tagjai, véleményformálói, szavazói jelentős hányada által folyamatosan őrzött és képviselt politikai kultúrától és társadalmi mentalitástól (stb.) alapvetően különböző szellemiségre, közéleti stílusra, akár konzervatívnak nevezzük, akár nem. Csakhogy ilyesmi, különösen széles körben elfogadott, nincs.

Tudom, amit leírtam, csupán diagnózis, nincs mellette terápia. A negatív indítékok, önmagában a hiány megállapítása és a valami ellenében megfogalmazás fontosak, de nem elégségesek a többlethez és a máshoz. A zavarok és a lehetetlen helyzetek azonban nem menthetik föl a politikust, a gondolkodó értelmiségit és másokat, akik ezt a nem könnyű feladatot vállalják. Szerintem nem elégséges az eddigi teljesítmény, nincs annak az oldalnak karakteres saját arca, ahol sokan, – magam is – meggyőző erejű, kezdeményezésre kész konzervativizmust szeretnének látni. Ne hagyják magukat befolyásolni a másik oldal mintáitól, ne fogadják el azokat, alkossanak lehetőség szerinti önállót, eredetit!

3. Az eddig mondottakból következik, és még nem is esett szó a történelmi helyzetek változandóságáról: csakis a legnagyobb óvatosság ajánlatos, ha mégis keresünk

„előkép”-eket. Egyes személyek „fölmutatásának” igényével aligha célravezető indulni, mert a sokak által legnagyobbra vélt embereknek is számos gyarlóságuk és el nem évülő emberi gyöngéjük lehetett. Továbbá a kortársak és az utókor által méltán vagy méltatlanul rájuk tapasztott rokon- és ellenszenv, legenda vagy rágalom szövetéből nehéz kibontani alakjukat. Már is akarva-akaratlanul sérülhet az erkölcsileg érzékeny konzervativizmus. Ellenben számba lehet venni az ország és a nemzet dolgait, a társadalom fölemelésének ügyét, miként képviselték ezeket magasfokú hivatástudattal és áldozatoktól sem visszariadva, s akkor az államférfiak, politikai gondolkodók, közírók, tudósok, művészek stb. körében mindjárt elválík az ocsú a magtól, az önkényuralmi rendszerek kialakítói és kiszolgálói biztosan kirostálódnak. (Egykori pártok, politikai irányzatok és csoportosulások előképül vétele a mondott okokból, továbbá az időpontokhoz és eseményekhez szorosabb kötődésük miatt még kérdésesebb.)

4. Igen, szükség lenne, a nemzetközi szóhasználat ezt általában „nemzeti minimum”-ként emlegeti. Hiánya az egyik fő oka a belpolitikai élet mai elmérgesedésének. Az első világháború elvesztésével és a rákövetkező történésekkel a magyar nemzeti érdek súlyosan sérült, a nemzeti érzést rendkívüli mértékű kudarcok és vereségek érték. A két világháború között tévesnek bizonyuló értelmezések foglyaként nem sikerült konszolidálódni, majd az újabb háborús vereség és következményei még inkább megterhelték a korábbi állapotokat. Ismereteim szerint a volt szocialista táborban (az egészen speciális helyzetű NDK-t nem számítva) mindenütt integrálták valamilyen módon a nemzeti kérdést – az egyes megvalósításokon persze bőven lehet vitatkozni –, ennek köszönhetően a szóban forgó konszenzus folytonosan megvolt és megvan. Egyedül Magyarország kivétel, mert a kommunista politikusok és teoretikusok kísérletet sem tettek tárgyilagos feldolgozására. Sőt az 1956-os forradalom leverésével (ismét egy nemzeti ügy bukása) a lehetőség maradványait is fölszámolták. Ami évtizedeken át nincs, azt nem lehet kampányszerűen pótolni. A közeli jövőben egyáltalán nem, a távolabbiban is csak nagyon halványan látok esélyt a konszenzusra.

LÁNCZI ANDRÁS

1. A válasz attól függ, hogy mit értünk „jobboldalon” és „konzervativizmuson”. Mivel a jobboldal viszonyfogalom, azaz egy adott politikai közösségen belül értelmezhető, a jobboldalnak országonként más és más lehet az összetétele, eszmei alapállása. Ez különösen szembeötlő, ha – mondjuk – összehasonlítjuk a dél-amerikai jobboldal, a posztkommunista jobboldali pártok és az angolszász országok jobboldali politikáját. A különböző jobboldalak közötti hasonlóságot éppen az olyan eszmék biztosítják, mint a konzervativizmus, amely azonban saját eszmei önmeghatározása alapján nem lehet „egy”, hanem csakis „sok” vagy többféle. Ez az önmeghatározási minimum kimondja, hogy a konzervativizmus nem ideológia, és nem törekszik absztrakt elméletek megalkotására. Jelenleg legalább háromféle konzervativizmust látunk a világban: a régit, az újat és az amerikai neokonzervatívot. A régi magában foglalja a burke-iánus óliberálisokat, az agrárkonzervatívokat, a legkülönbébb vallási alapú konzervatívokat, a tradicionalista-antiegaltariánusokat. Az új konzervativizmus egyik szellemi forrása Michael Oakeshott, aki a modern racionalizmus és intellektuális következményeinek a legnagyobb kritikusa; a másik Friedrich A. Hayek, aki a klasszikus liberalizmus egyéni szabadság és a joguralom eszméjének következetes továbbvitelével mondott ítéletet a szocializmus és a modern liberalizmus totalitárius tendenciái felett. A neokonzervatívok filozófiai mentora Leo Strauss, aki az antik bölcsélet, egyáltalán a bölcsesség fogalmának és tartalmának a felelevenítésével alapozta meg, értelmezte újra a politika fogalmát, ami az Arisztotelész által használt „politiké philosophiá”-t tesz szükségessé (a magyar kiadás „állambölcsélet”-nek fordítja, vö. Arisztotelész: *Politika*, 1282b 14).

A jobboldal és a konzervativizmus megfeleltetésének további nehézsége, hogy a konzervativizmust össze szokták keverni a keresztényi indíttatású politikai eszmékkel, mint például keresztényszocializmussal. Noha a keresztényszocializmusnak erős konzervatív tendenciái vannak, az alapvető eligazító forrása a Szentírás, illetve az egyház szociális tanítása és politikai elvei. Erkölce a keresztény erkölcs erény- és kötelességetikája. A konzervativizmus politikai elv, amelyet elsősorban a filozófia éltet, érvei racionálisak, küzdőtere a politikai és a világi intellektuális közelet, de soha sem a templom. Erkölcsfelfogása elsősorban erényetikai, nem utasítja el a kötelességetikákat sem, bár vannak fenntartásai például a kanti etikával szemben, az utilitarizmust viszont nem fogadja el. A konzervativizmus tehát semmiképpen nem azonos a keresztény tanításokkal, bár vannak természetes kapcsolódási pontjaik (emberkép, a racionalitás határai, a liberalizmus megítélése), a döntő különbség az, hogy a konzervativizmus politikai-filozófiai elv és érvrendszer.

A jobboldal és a konzervativizmus mint politikai érvrendszer között számos és döntő fontosságú kötődési pont van, tendenciájában – azaz nem napi politikai értelemben – a kettő összetartozik, de nincs teljes átfedés. Voltak és vannak jobboldali politikai erő és kormányok, amelyek nem konzervatívok. Mussolini például jobboldali rendszert épített fel, konzervatívnak azonban az általam használt értelemben nem nevezhető. Magyarországon sem tartom konzervatívnak a népi vagy szocialista ihletésű jobboldali politikai programokat. Ha majd egyszer a szükségszerűen jelenlévő antikommunista–kommunista törésvonal elhalványul, ki fog tisztulni a kép, hogy mi konzervatív és nem az. Ma az is előfordul, hogy konzervatív szavazat a baloldalra érkezik.

2. A konzervativizmus újrafogalmazása folyamatosan zajlik. Még az államszocializmus évei sem kivételek, csak nem volt látható, kerülőutakon – irodalom, filozófiatörténet, történelem, teológia –, gyakran ösztönös tájékozódás alapján történt. A konzervatív elv módszeres és rendszeres fölfedezése azonban csak az elmúlt 15–20 évben kezdődött meg. Nagyon sok szétszórt egyéni erőfeszítést láthattunk, sokkal kevesebb sikeres intézményesült – folyóiratok, intézetek, *think tanke* – próbálkozást tapasztalhattunk meg. A végeredmény mégis csak az, hogy ma a konzervatív szó már nem negatív tartalmú fogalom, növekszik az érdeklődés a konzervatív elv és érvek iránt, aminek politikai hozadéka is lesz. Az is megfigyelhető, hogy a konzervativizmusnak több kiindulási pontja van Magyarországon; részben a hazai, belső élettapasztalatok, részben a külföldi szellemi és politikai hatások nyomására kialakulóban vannak az 1. pontban taglalt különböző konzervatív irányok. Vegytiszta formában persze csak az elemző tudja előállítani ezeket a konzervatív gondolati irányokat, a valóságban számtalan keresztbemetszés figyelhető meg. 2002 óta nem változtattam meg a véleményemet, mely szerint a jobboldal egyetlen érv mentén egységes, ez pedig a posztkommunizmus elutasítása; hogy milyen módon történik ez meg, nagyban függ attól, hogy miféle konzervativizmusban gondolkodik valaki.

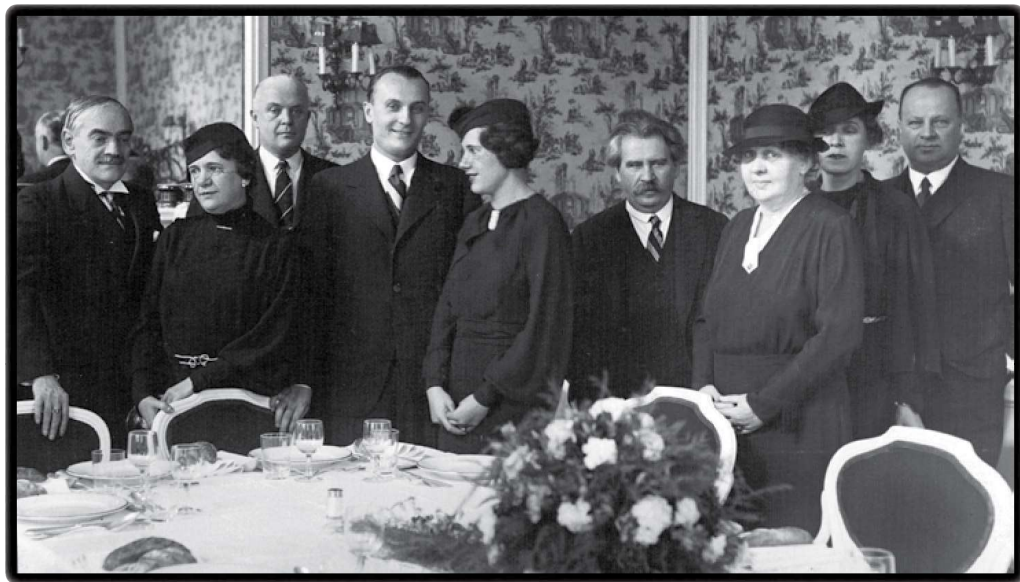
3. Hagyományok között nem lehet szelektálni: vagy vannak, vagy nincsenek. Abban szinte teljes az egyetértés itthon és külföldön is, hogy ha nem maradt mit konzerválni, akkor hogyan lehetséges a konzervativizmus? A rendszerváltás hiányosságai miatt a legijeszőbb azzal szembenézni, hogy miként konzerválódnak az államszocialista idők ma már megvalósíthatónak tűnő utópiái: a teljes foglalkoztatottság, a szociális biztonság, a szinte dermedt állandóság, a politika elutasításán keresztül az emberi természet zavaros szemlélete, az ideologikus gondolkodás elemei. Az általam képviselt filozófiai-racionális konzervativizmus abból indul ki, hogy modern körülmények között a konzervatív legfőbb feladata a liberális-szocialista utópikus gondolatokkal való vita és cselekvés. A vitáinkat a mai ellenfelekkel kell megvívni, nem elődeink ellenfeleivel. Nincs sok gyakorlati haszna nem létező konzervatív hagyomány konzervatív feltámasztásának. Nem volna életszerű, nem segítene, sőt a konzervatívokról élő rossz sztereotípiákat erősítené. A történész legyen történész, a filozófus legyen filozófus, a csillagász legyen csillagász: a területén és témáján keresztül mutassa meg, milyen a reformkor, a politikai tudás, a világegyetem konzervatív szemlélete. Ha a mai érvekhez a régiak bölcsessége és felismerései kellenek, használjuk őket, a régi tapasztalatok és gondolatok megtalálása ebben az értelemben kötelességünk és a konzervatív előnye a vitapartnereivel szemben. De nem lehet öncélú, erőt fecsemlő vállalkozás. Nem válhat a konzervativizmussal való foglalkozás ideológiagyártássá vagy historizálássá.

Magyarországon a konzervativizmust olykor kimondatlanul is az angol konzervativizmussal rokonítják. A konzervatív gondolat igazi őshazája Anglia. Azt tanulmányozzuk, azt keressük, a toryk történetét kutatjuk. A konzervatív titok maga Anglia. Ráadásul az angol és a magyar történelemnek régre visszanyúló párhuzamosságai vannak, ami miatt különösen kedves és racionális a két fejlődés közti hasonlóságok kimutatása. Az angol titok azonban, még ha meg is tudnánk fejteni, aligha használható Magyarországon. Az elmúlt kétszáz év magyar tapasztalata más és másként tartalmaz: a Nyugat még nem vette észre, hogy a kommunizmus legyűrésének módja nyitva hagyta a kommunizmus kelet-európai felerősödésének a lehetőségét. A nyugati közömbösség a posztkommunista tapasztalatokkal szemben nyugtalanságra ad

okot, hogy a modernség története milyen fordulatot vehet akár a közeljövőben is. A modernség konzervatív bírálata, vele szembeni bizalmatlansága fontos összetevője a konzervativizmusnak.

A magyar konzervatív másik nagy feladata, hogy az ösztönösség és érzelmi telítettség szakaszából a tudatos vitarésztvevő irányába mozduljon el. Érveket kell találni az új szociáldemokrácia – mellesleg szintén brit – újdonságára: az egyenlőség új felfogására, a menedzseri típusú kormányzásra és a konzervativizmus irányában is terjeszkedő pragmatikus eszmeépítésre. Végére is Tony Blair egyik írása helyet kapott egy nemrég megjelent neokonzervatív olvasókönyvben.

4. Erre a kérdésre csak egyetlen gondolattal kívánok válaszolni: Szerintem a konszenzus létezik, demokrácia a neve. Nem ismerek olyan észrevehető politikai táborot, amely a demokrácia konszenzusát kétségbe vonná Magyarországon. Hogy ez miféle konszenzus? Olyan, amelyet a rendszerváltás során létrehoztunk, amelyet létrehozhattunk. Sokan szeretnék ezt a konszenzust újabb pontokkal kiegészíteni, finomítani, sok mindent másként csinálni; a helyzet az, hogy a 89-es feltételek érvényesek, annak a következményeit viseljük. A 89-ben kezdődött ciklus még nem ért véget.

*Cs. Szabó László esküvője Nagy Katóval, az egyik tanú Móricz Zsigmond
(Budapest, 1935. november)*

LÁNYI ANDRÁS

Konzervatívok és jobboldaliak

1. A modernitás válsága földtörténeti léptékű változásokat idézett elő. Nemcsak a végtelen haladás és egyre növekvő jólét mítoszába vetett hitünknek kellett búcsút mondanunk, hanem egy ennél sokkal mélyebb meggyőződésünknek is, amely biztonságérzetünk alapja volt: nevezetesen, hogy ami civilizációnkkal és a civilizációban történik, az nem érinti létezésünk természeti alapjait, s ezeken az alapokon az emberi kaland minden történelmi tévút, kudarc és bukás után újrakezddhető.

A felismerés, hogy ez többé nem így van, különös jelentőséget kölcsönöz a jelen pillanatnak. Mint trónfosztott uralkodó a vesztőhelyen, a modern politikai filozófia az idáig megtett útra visszatekintve hirtelen új megvilágításban látja azt, ami immár jóvátehetetlenül múlttá lett. A fej még a helyén, nem a fűrészkosárban. A fáradt tekintet pusztá megszokásból kémleli a horizontot, többé nem a felmentő seregre vár.

A kontúrok élesek, az össze nem tartozó dolgok elkülönülnek. Most már világosan látjuk, s ha volna még kinek, el is mondanánk: fogalmaink csaltak meg bennünket.

„Innen” nézve világosan látszik többek között, hogy az a két ellentétpár, amelynek keretei között a korszak politikai küzdelmei folytak – bal- és jobboldal, illetve konzervatív és progresszista tábor között –, nem rokonértelmű és nem egy dimenzióba tartozik. Az alábbiakban egy kétdimenziós modellben próbálom értelmezni őket, két, egymásra merőleges tengelyen. Meglátjuk, mire jutunk!

Bal és jobb a politikaelmélet terminus technicusai a szó szoros értelmében: az egyes irányzatok elhelyezésére szolgálnak, egymáshoz képest. A konzervatív (megőrző, fenntartó) – progresszista (haladás-hitű, haladár) ellentétpár ezzel szemben a *zoón politikon* mindenkori magatartására jellemző kettősséget ragadja meg. A politikai bal- és jobboldal ellentéte antinomikus (kizárják egymást: valami attól baloldali, hogy a jobbal szembenáll, megfordítva ez még inkább igaz). Haladás és megőrzés ellentéte inkább dialektikus: az újító a hagyományt újítja meg, a hagyomány csak addig eleven, ameddig képes a megújulásra.

Haladáson nagy általánosságban a társadalom rendelkezésére álló új tudás gyarapodását értik, egyszersmind a tudományos-technológiai hatalom növekedéséből származó jólét elterjedését. A konzervatív a haladást nem ellenzi és nem lassítja, hanem minősíti: meghatározott minőségi kritériumokkal szembesíti, melyeket a hagyományból merít. Különbséget tesz haladás és fejlődés között – a saját kulturális és természeti alapjait felélő haladástól értelemszerűen meg kell tagadnia a fejlődés nevet. A fejlődés fenntarthatósága körül folyó újabb viták, bármennyire semmitmondóak és őszintétlenek, a modernitás történetében először tematizálják és állítják a középpontba a megőrző és az újító attitűd közötti egyensúly kialakításának igényét.

A mindenkori politikai baloldalt a jogok fokozatos kiterjesztésének törekvése jellemzi: a szabadságok egyenlőségének biztosítása egyre újabb csoportok számára. Jobboldalinak pedig mindig azokat nevezik, akik a jogkiterjesztés épp soron következő fokozatát akadályozzák vagy késleltetik. (Így válnak egykor baloldali ideológiák idővel jobboldalivá.)

A modernizáció folyamata kétszáz éven keresztül többnyire jobbról balra tartott, azaz a jogkiterjesztés együtt járt az új tudás, az új intézmények és az új technológia bevezetésével. Kivéve, amikor nem. Közép- és Kelet-Európa nagy modernizációs

nekigyűrűközései ugyanis nem egy esetben jogok korlátozását, új kiváltságos pozíciók rögzítését jelentették (herrenvolk, nómenklatúra, pártarisztokrácia stb.). Ezek a jobboldali-progresszista rendszerek a társadalmi együttélés hagyományos kultúrájával szemben kevesebb kegyeletet tanúsítottak, mint a legelvakultabb baloldali haladárok. Épp ez okozta aránylag rövid életüket: érzéketlenségük a folytonosság és fenntarthatóság iránt.

Amit a konzervatív megőrzésre érdemesnek talál, mindig valamilyen közösség kincse: a közös sorsértelmezés keretétől szolgáló szimbólumok, a nyelv, a táj. A konzervatív szükségképpen közösség-elvű – kommunitárius. A hagyomány az, ami összetart, az összetartozás tudata készítteti arra, hogy a mások javáról gondoskodjunk. Az ember legfőbb java a szabadsága. Szabadok csak közösségekben, társaink önkéntes segítségével lehetünk.

A jobb- és baloldali progresszió ezzel szemben a múltat eltörölni, a jó társadalmat egyetemesen ésszerű elvek bevezetésével létrehozni akarja. Ideologikus célja lehet az egyéni szabadság vagy a kollektív felemelkedés, politikája azonban minden esetben a „rendszer” megerősítésére fog irányulni, a működés útjában álló akadályok kiiktatására. A rendszer működtetésének feladata hárulhat az államra, a piacra vagy nemzetek feletti cégbirodalmakra és informatikai hálózatokra, a lényeg a személytelen, instrumentális és funkcionális érintkezés túlsúlya a közvetlen és szabályozatlan személyközi kapcsolatokkal szemben.

A progresszista baloldálnak nincs időszzerű mondanivalója: a modernizáció többé nem felszabadító erő. A technológiai-gazdasági rendszer optimális működtetése egyre súlyosabb áldozatokat követel, s egyre durvábban korlátozza a többség szabadságát. A baloldal, ha meg akar maradni baloldálnak, elnyomott csoportok vagy még-nem-elégé-felszabadított kisebbségek emancipációs törekvéseinek élén keresi a helyét. További jogkiterjesztéssel, még igazságosabb elosztási elvek kieszelésével próbálja korrigálni a rendszer működését. Rámutat a szegénység tüneteire, de nem vállalkozik a modernizáció okozta nyomorúság okainak feltárására, a haladás és jólét hazug ígéreteinek leleplezésére.

A jobboldaliságnak nincs, mert soha nem is volt saját szubsztanciája, a modern jobboldal egész története alig több pusztá védekezésnél a baloldal törekvéseivel szemben.

A modernizáció tartalékai kimerültek, előfeltevéseinek tarthatatlansága egyre nyilvánvalóbb. A legsürgősebb tennivalók, melyeken fajunk fennmaradása múlik: az emberi lépték helyreállítása a gazdaságban, a technológia domesztikálása, a kisebb és nagyobb közösségek önrendelkezésének védelme, gondoskodás a kulturális és természeti folyamatok folytonosságának fenntartásáról, nem értelmezhetők a bal–jobb dimenzióban, ellenben szigorú számvetést követelnek modern örökségünkkel.

Ez a számvetés, amennyiben konzervatív, azaz fenntartani törekszik a kereszténységtől a felvilágosodáson át a posztmodernig ívelő európai kulturális hagyomány folytonosságát, és maga is e hagyomány talaján áll, nem lehet fundamentalista semmilyen értelemben. S nem utolsósorban azoknak az alapvető modern értékeknek (autonómia, szolidaritás, emberi méltóság) az újraértelmezését kell célul tűznie, amelyekre a baloldali és a konzervatív hagyomány egyaránt – ha nem is egybehangzóan – hivatkozik.

Konzervatív forradalom? Baloldali konzervatívok? Nem tudom. Csak sejtem, hogy az elkötelezettség a 19. századi liberalizmus és a 20. századi szociáldemokrácia nemes eszményei mellett a 21. században sokunkat menthetetlenül konzervatívvá tesz.

2. Az államszocializmus ellenzéke gyors egymásutánban három jövátéhetetlen tévedést és hibát követett el. 1. Ellenfelét baloldaliként azonosította. 2. A baloldalt tekintette ellenfelének. 3. Saját helyét a politikai térfél jobboldalán jelölte ki. 4. Mivel győzni ebből a pozícióból többé nem tudott, egyik része kiegészített az egykori állampárt jogutódjával, a másik a saját fegyvereivel próbálta azt legyőzni. Az eredmény: mindkettő az új alapokon újjászerveződő politikai osztály része lett. Ettől kezdve a politikai közéletben a fő törésvonal nem a civil társadalom képviselői és a nómenklátúra-burzsoázia között húzódik, hanem a mondvacsinált jobboldal és a cseppet-sem-baloldali baloldal között. Az áttematizált közbeszéd egyszerűen alkalmatlannak bizonyult a jelen sorskérdéseinek érdemi tárgyalására, hozzájárult a politika színvonalának lesüllyedéséhez és a politikaellenes közhangulat kialakulásához. Ebből az ördögi körből kiutat csak az jelentene, ha a konzervatív tábor megszabadulna jobboldali előítéleteitől.

3. Bizony, ideje volna! A 19. századi konzervatív liberalizmus nagy nemzedéke jelenthetné az etalont. A két világháború közötti szellemi élet sokszínű harmadikutasságát pedig a maga eredeti gazdagságában kellene megértenünk, Hajnal Istvántól a Polányi testvérekig, Fülep Lajostól Bibó Istvánig. Hol vagyunk ma ezektől?

4. A (több)pártállami struktúrák fenntartásában máris túlon túl nagy a hallgatóságos egyetértés.

✻

*Cs. Szabó László a BBC stúdiójában
(1964. február 12.)*

MAGYARICS TAMÁS

A határon túl mind magyarok vagyunk – létezik-e konszenzus a külpolitikában?

A magyar külpolitikai mozgástér a 20. század szinte teljes egészében rendkívül szűk volt, időnként szinte nem is létezett. Röviden és általánosítva kijelenthetjük, hogy úgynevezett *követő külpolitikáról* beszélhetünk ezekben az évtizedekben. Magyarországnak alkalmazkodnia kellett egyes, kényelmetlen közelségben lévő nagyhatalmak érdekeihez, amit „vonakodó csatlósként” (Németország esetében) vagy „önként és dalolva” (a kommunizmus éveit alatt) tett. Ez utóbbi korszak politikai túlélői és örökösei a saját jól felfogott érdekükből egyfajta mítoszt próbáltak – és próbálnak – kialakítani a magyar érdekek védelméről Moszkvával szemben. A baloldali legitimációs bázis részét képező magyarázatok és önigazolások beleillenek a kádári rendszer apologétáinak az érvrendszerébe. A valóságban a jelentős, stratégiai kérdésekben a kommunista vezetők lojálisan kiszolgálták a szovjet érdekeket, és mindössze a Moszkvának érdektelenebb ügyekben teremtették meg az önállóság látszatát.

A kommunista rendszer magyarországi bukását követően a mértékadó politikai erők egy hármas külpolitikai célrendszert tettek magukévá. Az euroatlanti szervezetekhez, illetve az euroatlanti közösséghez való csatlakozás, a szomszédos államokkal kialakítandó „jó szomszédság”, valamint a határon túli magyar közösségek védelme jelentette azt a koordinátarendszert, amely megszabta az 1990 utáni magyar külpolitikai gondolkodást. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy az egymást követő magyar kormányok a saját elképzeléseiknek megfelelően alakíthatták a külpolitikát. A „politika” maga a kompromisszumok művészete, a külpolitikának pedig, a belpolitikai vonatkozásokon túl, a nemzetközi élet megannyi szereplőjének a magatartását is figyelembe kell vennie.

A magyar külpolitikai mozgástér körvonalainak felvázolásakor az alábbi tényezőket érdemes figyelembe venni: 1. Az euroatlanti integrációval új „igazodási” pontok keletkeztek (Washington és Brüsszel); önáltatás lenne azt gondolni, hogy a magyar külpolitika minden esetben ellen tud állni az ezekből a hatalmi központokból származó nyomásnak. Igaz ugyanakkor, hogy a NATO és az EU tagjaként megnőtt Magyarország érdekérvényesítő képessége is ezekben a centrumokban, ha nem is önálló tényezőként, inkább – elsősorban alkalmi – szövetségek révén. 2. Magyarország geopolitikai helyzetéből következően fokozottan érzékeny bizonyos nagyhatalmi politikákra, így például az Egyesült Államok globális biztonságpolitikájára, Németország regionális politikájára, valamint Oroszország stratégiai jelentőségű energiapolitikájára, hogy csak a leglényegesebb relációkat említsük. (A fentiek a magyar külpolitika „követő” hagyományait erősítik.) 3. A szomszédokkal szembeni politikában Magyarország halmozottan hátrányos helyzetben van. A mértékadó hatalmi központok, akár az euroatlanti integrációs szervezetekről, akár az egyes nagyhatalmokról van szó, mindenekelőtt a *stabilitást* tartják szem előtt a térségben, azaz (általánosabban fogalmazva) az ezzel ellenkező értékalapú retorika kódosító függőnye mögött határozottan kirajzolódnak az érdekek. (Jó példa erre a NATO és az EU felvételi kritériumainak „felpuhítása” egyes kelet-európai és balkáni államok esetében.) Továbbá, mivel ezt a tényt egyes szomszédos államok kormányai jó érzékkel felismerik, erősebb diplomáciai hátszéllel foglalkozhatnak a magyar kisebbségeket érintő kérdésekkel, mint az utóbbiakat érintő ügyeket a külpolitikájuk homlokterébe helyező magyar jobbközép/konzervatív kormányok. Harmadszor, a jelentősebb számú magyar kisebbséggel ren-

delkező szomszédos államok egyes esetekben szinte „túszként” kezelik a területükön élő magyar lakosságot az anyaországgal való kétoldalú kapcsolatokban.

Ha a fentiekben meghatározott hármas célrendszert és külpolitikai mozgásteret tekintjük általános keretnek, azt láthatjuk, hogy – az egyszerűség kedvéért balközépnek és jobbközépnek nevezett – politikai erők külpolitikájában jelentős különbségek fedezhetők fel, amelyeknek egy része a liberális, illetve a konzervatív felfogásban gyökerezik.

A baloldali pártok és kormányok a liberális és felvilágosult hagyományokból eredően mélyebben hisznek olyan „világboldogító” eszmékben, mint egy erős, egységes, föderális Európai Egyesült Államok, amelyben az általuk meghaladottnak tekintett nemzeti érdekek a háttérbe szorulnak, vagy akár el is tűnnek. Velük együtt kerülne a lomtárba a kisebbségi politika a maga bonyolultságával, mert az „európai polgár” váltaná fel a román, a szlovák, a szerb, a magyar stb. embert. Többek közt ez az egyik oka annak, hogy a határon túli magyarokkal kapcsolatos politikájuk olyan ambivalens. Ugyanígy a külpolitikához szorosan kapcsolódó védelmi politikában a nemzeti védelmek feloldódónának egy európai kül- és védelmi politikában. Ennek egyik ki nem mondott célja az lenne, hogy a nemzeteket fosszák meg az erőszakos külpolitikai érdekérvényesítés eszközétől, s ezzel a nemzetek érdekérvényesítő képességét is csökkentse, ami – paradox módon – az „erős és egységes” Európa egyik alapkövetelménye. Magyarországon a szocialista (hon)védelmi vezetés ennek a megfontolásnak a jegyében erősíti a *niche* ('rés') képességeket és sorvaszt el hagyományos fegyvereket. Ugyancsak ebben az összefüggésben értelmezhető a baloldali kormányok alkalmazkodóbb magatartása a nemzetközi erők központok irányába. Mindennek hátterében – a liberális, felvilágosult univerzalizmus mellett – a végletekig vitt *réalpolitika* áll, amely, ha már „két rossz” között választani kell, az *államrezont* részesíti előnyben a *nemzetpolitikával* szemben, és a kisebb ellenállás irányába viszi a baloldali magyar külpolitikát.

A jobbközép kormányok következetesen nagyobb hangsúlyt fektettek a *nemzetpolitikára*. A politika hátterében meghúzódó konzervatív felfogás tetten érhető több szempontból is. A konzervatívok elutasítják az utópiákat, s így az Európai Egyesült Államok helyett egy „*nemzetek Európáját*” támogatnak. Magyar szempontból ennek a kifejezésnek fokozott jelentése is lehetne, ha ezt megpróbálnánk szembeállítani az „*államok Európájával*” – amit a nyugatiak többsége ért az előbbi kifejezés alatt, miután abban a szerencsés helyzetben vannak, hogy a „nemzet” és az „állam” határai nagyjából egybeesnek. Továbbá, a konzervativizmus kötődik a múlthoz, sőt beleágyazódik abba: Edmund Burke klasszikus megfogalmazása szerint a nemzet a már meghaltak, az élők és a még meg sem születettek közössége, amelyben olyan kötelezettségeket is el kell fogadni, amelyek nem szerződésen alapulnak (ellentétben a politikai liberalizmus egyik atyjának tartott John Locke felfogásával). Azaz, *mutatis mutandis*, a jövő Európájának vállalnia kellene az évezredek örökségét, beleértve a keresztény hagyományokat is, amelyre való utalást a liberális erők sikeresen irtottak ki az alkotmányos szerződés szövegéből. Ezzel összefüggésben ki kell hangsúlyozni, hogy a konzervatívok „örök” intézményekben gondolkodnak, amelyeknek a sorába a „nemzet” és az egyházak is beletartoznak. Továbbá, az értékeket ezen intézmények védik és örököltik át; *ergo* egy bármilyen *értékalapú* (kül)politikához szükségesek a hagyományos intézmények is. A fentiek értelmében a „nemzet” fenntartása kötelesség nem csupán erkölcsi, hanem „ideológiai” alapon is, ha egyáltalán beszélhetünk konzervativizmusról mint ideológiáról – erről ugyanis megoszlanak a vélemények. (Hazai

viszonylatban Egedy Gergely inkább elfogadja, Körösi András pedig elutasítja a „konzervativizmus mint ideológia” felfogást.) Ennek érdekében hajlandók a jobb-közép kormányok akár konfrontálódni is a szomszédokkal vagy akár nagyhatalmakkal a szomszédos államokban élő magyarok különböző módon való támogatása, valamint a határokon túl átívelő nemzetegyesítés ügyében. A külpolitikai konszenzus kialakítása nélkül azonban ezen a téren nem várhatók számottevő eredmények, hiszen egy sikeres nemzetpolitikának az alapja az anyaországi egyetértés. Ennek megléte esetén a következő lépés a kisebbségekkel való közös álláspont kialakítása lenne, majd a megfelelő nemzetközi háttér kialakítása, azaz gyakorlatilag a nagyhatalmi támogatás megszerzése. Mivel a releváns nagyhatalmak elsősorban stabilitásban érdekeltek, a kisebbségekkel szembeni politikát ebbe a kérdéskörbe, valamint az általános emberi és polgári jogok védelmébe kellene ágyazni. Végül az illető országok vezetésével kellene az ilyen módon előkészített kérdéseket rendezni. A védelempolitikában a jobb-közép kormányok elképzelése a magyar haderő szélesebb skálán való fejlesztése, amely végső soron leképezése a „nemzetek Európájának”: erős nemzetek alkossák Európát, s erős *nemzeti* hadseregek alkossák az EU-országok közös haderejét is (a saját védelmi képességek fejlesztése egyébként NATO-követelmény is).

Az egyik kulcskérdés az *érték* és az *érdek* megjelenítése a külpolitikában – nem kizárólag a konzervatívok számára. A konzervatívoknak össze kell(ene) egyeztetniük az emberek (és az államok) természetét illető szkepszisüket, amely azt sugallja, hogy az államokat a nemzetközi életben az önérdek maximalizálása hajtja – ez a klasszikus *reálpolitikai* álláspont; a reálpolitika viszont ebben az értelmezésben *értéksemleges* – az általuk vallott bizonyos (örök) értékekkel, amelyeknek – logikusan gondolkodva – meg kellene jelenniük nem csupán az egyéni, hanem a nemzetközi kapcsolatokban is. Így például a reálpolitika azt sugallná, hogy egy Európai Egyesült Államok nagyobb eséllyel venné fel a globális versenyt más hatalmi központokkal, akár az Egyesült Államokkal, akár Kínával, ugyanakkor egy ilyen, erősen centralizált Európában feloldódhatnának azok a hagyományos közösségek, amelyek eddig az európai együttélés – sőt a nyugati civilizáció – kereteit biztosították: a családok, a helyi közösségek, az egyházak vagy a nemzetek. (A konzervativizmus egyébként is óvatos a centralizációval szemben, s inkább a hatalom decentralizációjában és a hatalmi ágak kölcsönös ellenőrzésében látja a szabadságjogok és az egyéni autonómia leghatékonyabb védelmét.) Ebből következően egy konzervatív külpolitikát *reálpolitika plusz*-ként lehetne leírni, ahol a „plusz” a konzervatívok által vallott értékek képviselését jelentik a nemzetközi kapcsolatokban azzal a *caveattal*, hogy az egyéni és a közösségi moralitás nem esik egybe.

NOVÁK ATTILA

1. Igen. A konzervativizmus más kategória, mint a jobboldal, bár – általában – a jobboldalon sokan konzervatív nézeteket vallanak, és a konzervatívok tekintélyes része jobboldali szavazó. Ez nem véletlen, hiszen hagyományosan a jobboldal képviseli politikailag a konzervatív nézeteket vallókat szerte a világban. Ugyanakkor a magyar jobboldali politikai hagyomány több eleme nemcsak avított, hanem anakronisztikus és vállalhatatlan, hiszen nem történt meg a jobboldal modernizálása, amely pedig máshol végbement; akár természetes fejlődés folytán (például Angliában), akár pedig „felülről”, jozefinista módszerekkel (például Németországban). A konzervativizmus viszont nemcsak politikai, hanem ideológiai és ízlésbeli kategória. Ebben az értelemben a magyar(országi) konzervativizmus potenciálja sokkal messzebbre terjeszkedik, mint a jobboldalé, hiszen nem az aktuális politikai érdekek mentén és politikai ellenfelei ellenében fogalmazza meg saját identitását, hanem ennél szilárdabb alappal és főleg nagyobb szabadsággal rendelkezik. A magyarországi (és közép-kelet-európai) állapotok pedig igen indokoltá teszik nemcsak a baloldal, hanem a jobboldal konzervatív kritikáját is. Konzervatív szempontból például igen aggályos a jobboldallal egy táborban lévő szélsőjobboldal forradalmi hevülete, amely inkább rokonítható a szélsőbaloldallal, mint a jobbközép áramlattal, ráadásul magának a jobboldalnak is igen nagy károkat okoz. A konzervativizmus egyfajta kreatív hagyományörzést jelent, a dolgok lassú és szerves fejlődésének tiszteletét, a jogállam védelmét, nem pedig a radikális felforgatás igényét, a gazdasági-társadalmi versenyfutásban lemaradtak frusztrált dühét, az Amerika-ellenességet, valamint az antiszemitizmust. A konzervatív nem azért tiszteli a vallási csoportokat, egyházakat, mert a jobboldal szavazói bázisát alkothatják, hanem mert az emberiség morális hagyományainak képviselőit látja bennük. Szóval azért, mert az hagyomány. Aztán lényeges pont a zsidósághoz való viszony is, a magyar jobboldal története – ebből a szempontból – finoman szólva is „igen terhelt”, és erre nem ad mentséget vagy kompenzációt az ártatlan nem zsidó magyaroknak a II. világháború alatti és utáni, a szocializmus évtizedei alatt – többnyire elhallgatott – szenvedése sem. A II. világháború miatti magyar felelősség kérdésével a magyar jobboldalnak kell szembenéznie. Ugyanakkor – mivel lehetőségeik nagyobbak – a magyar konzervatívoknak kellene éles határvonalat húzniuk a jobboldal és a szélsőjobboldal közé. Ugyanígy szükséges, hogy a jobboldal éles antikommunizmusa mellett a konzervatív tudjon különbséget tenni az 1950-es évek és az 1970-es évek szocializmusa között, tudjon arról beszélni, hogy a „kommunizmus” fedőszó. Ugyanis – félek tőle – a nagy és egymással szemben álló politikai tömbök bipoláris logikája kizárja azt, hogy a jobboldal ezeket az évtizedeket is árnyaltan nézze, hiszen a történelem (is) a napi politika szolgálatában állt, és szükséges volt a politikai ellenfél diabolizálása, amire viszont a konzervatívnak nincs szüksége.

Szintén fontos lenne, hogy a magyar konzervativizmus ne kövesse a magyar jobboldali mainstream Amerika-ellenes (valójában a II. világháborús vereségre és veszteségre mint okra tekintő) frusztrált világnézetét. Az USA nagyhatalom, így a hozzá fűződő viszony alapvetően egy kis országnak egy szuperhatalomhoz való alkalmazkodásából áll politikailag, ám ne feledjük, hogy olyan közös értékeink vannak, amelyek természetesen és gátlások nélkül teszik Magyarországot az Egyesült Államok, az euro-atlanti világ védőbástyájának szövetségésévé.

2. Mindenképpen szükséges az újrafogalmazás, hiszen – a több évtizedes pártállami időszak miatt is – igen nagy zavar uralkodik a fejekben, és a konzervatív gondolat épenséggel „forradalminak” hat az országban. Sokan konzervatívnak gondolják magukat, pedig csak a „létező szocializmus” népbarát és egyenlősítő politikáját álmodják vissza, éppen a neoliberais gazdaságpolitika ellenében és a jobboldali politika erőterében. Azaz éppen a kádárizmust, az osztogató államot akarják „konzerválni”, vegyítve természetesen a nemzeti érzelmekkel. Mivel az elmúlt évtizedekben a politikai gondolkodás marxizmuson kívüli (bár sokszor a hivatalostól eltérő) formáit az államhatalom nem tolerálta, a konzervatizmus az 1949-es szinten ébredt újjá az 1980-as évek végén. A több évtizedes hibernálódás pedig avítsággal, anakronisztikus gondolatok tömegével járt együtt, ráadásul ezek a nézetek furcsán vegyültek az utóbbi években beszüremkedett (és egyáltalán nem konzervatív) New Age-mozgalmak ideológiáival, a politikai okkultizmussal, sámánhitekkel, a mű-ezoterikus és spirituális filozófiával, amelyek underground mozgalmakként magasztosultak fel, és ma jobboldali szubkulturákként működnek. Éppen ezért sokan hiszik tévesen azt, hogy ez a sajátos ideológiai katyvasz a konzervativizmus. S ennek az az oka, hogy a politikai-történelmi hagyomány nem változott, mert nem változhatott.

Aztán már csak az elmúlt évtizedekben is annyi minden történt az euroatlanti világban, hogy ezektől Magyarország sem szigetelődhet el. Olyan új veszélyek és kihívások jelentkeztek, amelyekre a konzervatívoknak is választ kell adniuk: a fejlődő országokból történő nagy bevándorlások (ezzel párhuzamosan: az iszlám fundamentalizmus támadása), a világ nyersanyagforrásainak csökkenése, a gazdagok és szegények szembenállása a globalizált világban, a kereszténység és a zsidóság hagyományos tanításainak és közösségeinek visszaszorulása etc. Ezekre a különféle szintű nehézséget jelentő, ám univerzális problémákra magyar, ám egyben egyetemes válaszokat is adhatnak a magyar „újkonzervatívok”.

3. Természetesen szükség van bizonyos hagyományok elfelejtésére. Egyrészt meg kell szabadulni a magyar politikai jobboldal több ballasztjától: a sovinizmustól, az antiszemitizmustól (ma sokszor Izrael-ellenesség formájában jelentkezik), a rossz értelemben vett egyháziasságtól és klerikalizmustól, a hamis és egyben értelmetlen Trianon-nosztalgiáktól, a revizionizmusról, a társadalmi mobilitás ellenzésétől. A mai magyarországi konzervatívok ugyanis – sok esetben – ugyanúgy a szocialista mobilizáció termékei, mint a baloldaliak és a liberálisok, így a létező szocializmushoz való reflexív viszony kialakítása – a világnézeti és politikai differencia kifejezése mellett – mindenképpen szükséges. Mint ahogy annak belátására is szükség van, hogy pozitív lépés volt a magyar társadalom merev kasztrendszerének felbomlása 1945 után. A magyar „újkonzervatívok” segítségére siethetnek a modern konzervatív és neokonzervatív szerzők gondolatai, Leo Strausstól John Kekesig, Roger Scrutontól Norman Podhoretzig. Ugyanakkor ez az internacionális ismerkedés csak arra szolgáljon, hogy megtudjuk, miket gondoltak az emberiség nagyobb és kisebb kérdéseiről mások, és ezek az eszmék hogyan és mennyire adaptálhatóak a magyar viszonyokhoz. A kritikátlan adaptáció ugyanis azt a képzetet fogja kelteni, hogy a magyar „újkonzervatívok” angolszász *think tanke*k magyarországi lerakatai, ugyanakkor a teljes elzárkózás legalább ennyire veszélyes: bezárja a magyar értelmiség egy tekintélyes részét egy retrográd és anakronisztikus gettóba, ráadásul azt a képzetet kelti, hogy problémáink ugyanazok, mint voltak hatvan-hetven éve.

Magyarországon is voltak olyan konzervatívok, akiket elődeinknek tekinthetünk. Ilyen volt az irodalmár Halász Gábor, a filozófus Kolnai Aurél, azonkívül Szilágyi Ernő (ő cionista és monarchista is volt), de vannak mások is. Emberi tisztesség, morális kérlelhetetlenség szempontjából pedig – ám nem minden vonatkozásában – a kiváló Schlachta Margit. Nem véletlen, hogy csak az utóbbi politikus.

4. Konszenzus létezik, de a legrosszabb értelemben. A magyar politikai elit számára ugyanis a hatalom öncéllá vált. A szavazatok maximalizálása természetes törekvés, hiszen a modern liberális demokrácia politikai rendszere a szavazatszerzésen és egyik vagy másik politikai tömb és/vagy párt uralmán, ezek váltógazdaságán alapul. Szomorú azonban látni – főleg konzervatív szemszögből –, hogy e nagy politikai táborokat mennyire nem az értékek mozgatják, és mennyire nem orientálják létező vagy potenciális szavazóikat, hanem elébe mennek azok elvárásainak. Ebből pedig igen nagy világnézeti zaggyalék születik; nem véletlen, hogy jobboldali pártok – figyelembevéve a magyar lakosság kádári szocializációját – baloldali programokat hirdetnek és fordítva. Ugyanakkor több téma tekintetében konszenzus kellene, ilyenek az alapvető szabadságjogok, a szabad piac tisztelete, a magyar történelmi hagyományok konstruktív (és kritikai) megbecsülése mellett a különféle vallási és nemzeti kisebbségi tradíciók védelme, és az antiszemitizmus ellentmondást nem tűrő elítélése. Ez utóbbit külön is kiemelném, hiszen nemcsak nem szabad használni az antiszemitékat vagy játszani antiszemita érzelmekkel, de pozitív lépések is szükségesek lennének a kialakult „frontvonalak” semlegesítésére. Nem liberális és baloldali publicisták viharzó és sokszor szintúgy aktuálpolitikai érdekeket követő írásai, hanem konzervatív és/vagy jobboldali miniszterelnökök fellépései, egyházi vezetők határozott állásfoglalásai szükségeltetnek annak érdekében, hogy kerüljön le végre a „zsidóügy” (plusz: „antiszemita ügy”) a magyar politikai napirendről, melynek fenntartása – legalábbis úgy tűnik – a politikai táborok közös érdeke, hiszen mozgósító és csoportképző erővel bír. Ne legyenek olyan rövid és/vagy középtávú politikai célok, amelyek oltárán alapvető értékeket kérdőjeleznek meg, számolnak fel.

SERES LÁSZLÓ

Libertárius szemmel

1) A Fidesz kényszerpályáján

„Azáltal, hogy ellenáll a divatos áramlatoknak, talán sikerül lelassítania nemkívánatos folyamatokat, de mivel nem mutat más irányt, nem gátolhatja meg azok előrehaladását. Ezért a konzervativizmus sorsa mindig is az volt, hogy nem maga választotta útra kényszerült” – írta Friedrich August von Hayek ismert esszéjében, melynek címe nem véletlenül *Miért nem vagyok konzervatív?* A klasszikus-liberális génusz tisztelttel és megértéssel ír a konzervativizmus morális meggyőződéséről, ám teljes joggal állapítja meg: a konzervatívok Európa sok táján „magukévá tették a kollektivistá hitvallás nagy részét”, túlságosan bizalmatlanok az újjal, az ismeretlennel szemben, holott fontos lenne „kritikusan megvizsgálni a fennállót és változtatni rajta ott, ahol szükségés”. Ez pontosan így igaz ma is.

Ha a Kommentár szerkesztői azt kérdezik, látok-e különbséget a jobboldal és a konzervativizmus között általában és Magyarországon, azt kell mondanom: igen, de nálunk lényeges szempont, hogy az utóbbi alig létezik. Ráadásul a domináns, populista magyar jobboldalban és a műhelyekben, kis körökben éledező konzervativizmusban közös a fent említett sodródás, a nem maga választotta útra kényszerülés, a kollektivismus kritikátlan jelenléte. Ugyanakkor hazai relációban különösen fontos megkülönböztetni a jobboldaliságot a konzervativizmustól.

A magyar jobboldaliság ma elsősorban nem elvszerűséget, átgondoltságot és elhivatott hagyományörzést jelent, hanem érzelmi alapon történő, elsősorban a legnagyobb ellenzéki párt napi politikai céljait szolgáló napi politizálást. A Fidesz illetve szövetségi rendszere hatalmi céljainak van alárendelve minden, ezzel kapcsolatos gondolni- és tennivaló: az elvek (szelektív) felemelése; a nemzeti hagyományok (szelektív) őrzése; a „ki a valódi jobboldali/polgári/nemzeti” kérdésének eldöntése; a politikai és médiaszövetségi viszony alakulása (hogyan történhet meg például nálunk az az Európában ismeretlen fenomén, hogy egyazon párt szellemi holdudvarához tartozik egy mérsékelt konzervatív és egy radikálisan szélsőjobboldali hetilap?). Ennél is súlyosabb gond, hogy az említett konzervatív műhelyekben fellelhető szellemi munka sajnos nem jelent pártközeli *think tank* aktivitást, az érvek és eszmék nemigen szivárognak át a párt érvrendszerébe.

A konzervativizmus Magyarországon elsősorban konkrét embereket (Horkay-Hörcher Ferenc, Lánczi András, Balázs Zoltán, Körösi András, Molnár Attila Károly stb.), konkrét kiadványokat (Heti Válasz, Ufi) és egy szerencsére egyre Thatcheristább pártot (MDF) jelent, de ez utóbbit is csak mintegy két éve. A nem-rationális, érzelmi jobboldaliság viszont mindent és mindenkit jelenthet: Tőkész Lászlót és Bencsik Andrást, hídfoglaló polgári köröket és revizionista ifjúsági szervezeteket, Sólyom Lászlót nacionalista oldalról bíráló Magyar Nemzet-es publicistákat éppúgy, mint neofita, a „pragmatikus” Fidesz által felkarolt exkommunistákat (Csintalan Sándor, Pozsgay Imre, Szűrös Mátyás).

A magyar konzervativizmus fő gondja, hogy éppen pártja, a populista üzeneteket megfogalmazó, a konzervatív-liberális gazdaságpolitikai szlogeneket kádárista kisember-megcélzással vegyítő Fidesz kényszeríti általa nem választott útra. Így, nem szabadon, részben kollektivistán, képtelen „meggátolni nemkívánatos folyamatokat”.

2-3) Szabadság- és neokon-hiány

Ha még csak a honi államszocializmus évtizedeiről lenne szó: ott vannak még az azt megelőző évtizedek, a magyar történelem túlnyomórészt szabadság- és autonómiahiányos évszázadai. A magyar konzervativizmust (és ezzel szoros összefüggésben: a hazai liberalizmust) gyökeresen újra kell fogalmazni, s ennek érdekében éppúgy át kell lépni a hagyományos szekértábor-mentalitáson, mint minden, eddig ismert gondolati kliséen, sémán.

Szabadpiaci, államellenes libertáriusként nem gondolom, hogy a magyar etatista baloldaltól és a hagyományos jobboldaltól bármi jóra számíthatunk. Az ország jelenlegi politikai, gazdasági és mentális problémái a szabadsághiányos tradícióban, az individualizmus és az önkéntes civil közösségek évszázados szétverésében, az egyén, az önzés, a józan önértékvényesítés lenézésében, a bal- és jobboldali kollektívizmuskok kritikátlan jelenlétében, az irracionális és a miszticizmus terjedésében, az antikapitalizmusban és a folyamatos, rendszer- és pártsemleges jogbizonytalanságban keresendők. A gyógyír ezért magától értetődő: egy modern, piacpárti (neo)liberalizmus és egy modern, a fennálló változtatni kész (neo)konzervativizmus konszenzusa – ha létezne ilyen Magyarországon. Milyen értékek elfogadására, újrafogalmazására gondolok?

- *Az Egyén tiszteltetére.* Individualizmus nélkül nincs szabad társadalom, s amíg a jobboldalon elfogadható nézetnek számít, hogy a „nemzet” vagy bármely közösség érdeke előbbre való lehet az Egyénénél, addig ez lehetetlen vállalkozás. Szabadság és felelősség elválaszthatatlan, minden más ebből következik.
- *Az önzés, tehát a racionális önértékvényesítés moráljának az elfogadására, az altruizmus hamis éthoszának leküzdésére.* Amíg az egyéni akaratmegvalósítás bűnös, immorális dolognak, ugyanakkor akaratunk alávetése más emberek, közösségek akaratának nemes, erkölcsös cselekedetnek számít, esélyünk sincs a morális megújulásra, politikai és gazdasági kibontakozásra.
- *A kényszermentesség libertárius alapelve:* semmi jogom nincsen mást az erkölcsömré, politikai akaratomra kényszeríteni – egészen addig, amíg ő nem veszélyeztet vagy alkalmaz erőszakot velem szemben. Mindenkinek joga van a saját életét élni, saját értékrendjét követni. Egyik erő sem sajátíthatja ki a politikai nemzet, a „megfelelő” hagyományok és a „megfelelő” hit fogalmát. Ez természetesen nem azonos a relativista morállal, a „minden egyenértékű” hamis, posztmodern elvével.
- *Az értékrelativizmus, a „politikai korrektség” elleni harcra.* A mai baloldal (és sajnos: a balra csúszó liberalizmus) legveszedelmesebb fegyvere már nem az elavult, militáns osztályharc, hanem az antiglobalizmus és a posztmodern értékrelativizmus. „Anything goes”, hirdeti, tekintet nélkül okra vagy okozatra, szabadságra vagy annak elpusztítására, fő, hogy száz virág virágzik. Hát nem. A nyugati civilizáció nem tűrheti azon kollektivistát, miszticistát, vallási eszmék divatossá és legitimé válását, amelyek értékrendjének elpusztítására törekednek.
- *A minimális államra.* Különös fenomén – és a klasszikus, angolszász konzervativizmusnak is ellentmond –, hogy magyar konzervatívok kiterjedt állami struktúrákban, a bölcsőtől a sírig tartó jóléti államban gondolkodnak, amely az – éppen államilag szétvert – önkéntes közösségi, civil, piaci struktúrákat pótolni hivatott. A közösségi erő, a hagyományok ereje akkor marad fenn, ha az államot arra korlátozzuk, ami a feladata: a polgárok külső és belső biztonságának őrzésére,

védésére, a jogrend, a hatalmi ágak akadálytalan működésének garantálására, a lehető legkevesebb központi adóból.

- *Szabadpiaci kapitalizmusra.* Tehát nem „szociális”, nem „ökoszociális” piacgazdaság kell, hanem a magyar vállalkozói szféra felélesztése, a vállalkozói és kereskedelmi korlátok lebontása, egykulcsos adórendszer (flat tax), minimális szociális háló, a közszolgáltatások minél nagyobb arányú magánosítása (különösen az egészségügy, az oktatás és a nyugdíjrendszer területén). Az elesettek és a leszakadók helyzetén nem elsősorban szociál-, hanem gazdaságpolitikával kell segíteni.
- *Neokon küpolitikára.* Szeptember 11-e bebizonyította, hogy szabadságunk törekény és támadható. Iszlamista fasiszták támadják hosszú évek óta civilizációnk alapjait, a nyugati szabadságot, s mi sem tarthatjuk Amerika magánügyének a terrorizmus elleni háborút. Amerika a szabad világ legerősebb barátja, ezért magyar jobboldali, konzervatívnak mondott körökben is megengedhetetlen az Amerika-ellenes, antikapitalista, sőt antiszemita és Izrael-ellenes hangulatkeltés. A magyar jobboldalnak teljes mellszélességgel ki kellene állnia az önvédelmi célból folytatott aktív demokráciaexport, az antiterrorista hadjárat mellett.

Hogy kik lehetnek a mai magyar (liberális) konzervativizmus példaképei? Locke. Burke. Hayek. Mises. Friedman. Ayn Rand. Az amerikai neokonzervatívok, libertáriánusok, objektivisták. Akik semmiképpen sem: Pozsgay Imre. Szörényi Levente. Lovas István. A második világháború előtti rendi-úri berendezkedés reprezentánsai. Premodern pogányok, szélsőpolgárok és reformnyilasok.

4) Konszenzus helyett

A magyar politikai táborok között legfeljebb a szabadságjogok, az alkotmányos demokrácia alapintézményeinek védelmében, az alapvető piacgazdasági folyamatok garantálásában látom szükségét valamiféle minimális egyetértésnek. Ami valójában hiányzik, az egy kettős folyamat: a politikai eszmék szabad versenye, érvrendszerek, gazdaságpolitikai filozófiák kemény ütköztetése, ugyanakkor az eddig ismert kulturális szekértáborok közti szabad átjárás, egészen addig, amíg ezek a határok is le nem bomlanak. Mindhárom politikai tábor közös felelőssége, hogy véget vessen az MSZP és a Fidesz, illetve táboraik között a nemzetigaranciás-nemzetiminimumos politikai giccsnek, amelynek eredménye csak a legkártékonyabb legerkölcstelenebb kormányzási forma, a nagykoalíció lehet (szerencsére nincs napirenden).

A jobboldalnak, a baloldalnak és a liberálisoknak közös érdeke, hogy véget érjen a sok évszázados kollektivista rémálom, és a történelmi kényszerpályákról végre leterő Magyarország esélyt kapjon egy új, Nyugat-barát, az Egyénre és szabadságára alapuló társadalmi rendre, legyen rajta bármilyen politikai címke. Ehhez azonban elsősorban olyan konzervativizmusra van szükség, amely – Hayek szavaival – képes „kritikusan megvizsgálni a fennállót és változtatni rajta ott, ahol szükséges”. Mert szükséges.

SOMOS RÓBERT

1. Természetesen jelentős különbséget látok jobboldal és konzervativizmus között. Utóbbi fogalma alatt a magam részéről elsődlegesen egy lelki beállítódást, diszpozíciót értek, egy sajátos tónusát a világnézetnek, amelynek a megjelenési formája tágkörű, az élet minden területén megjelenik, és csak másodlagos értelemben használom leszűkítve a politikum szférájára. Azonban ez utóbbi, immár korlátozott jelentésben sem fedí semmiképpen sem azt, amit jobboldalként tartunk számon. A konzervativizmus lényegi jegye ugyanis a radikális ideológiáktól való távolságtartás azon az alapon, hogy a konzervatív számára a társadalom tudatos terv szerinti, s egyben alapvető átalakításának programja eleve gyanús. Ebből következően nem tekinthető közös nevezőnek a politikai értelemben vett jobboldal. A konzervatív beállítódás számára a politikai szélsőjobb ugyanúgy elfogadhatatlan, mint a radikális baloldal. Én úgy gondolom, hogy ezt a politikai nézetek és megnyilvánulások szintjén is nyugodtan fölállalhatja egy konzervatív. Ezt még Magyarországon is megteheti, ahol azért a konzervativizmus és a politikai jobboldal összefonódása erősebb, mint Európa nyugati felén. Ezen erősebb összefonódásnak sajátos történeti gyökerei vannak, amelyek közül csak kettőt említek; az egyik az I. világháborút és a proletárdiktatúrát követő zavaros időszak – ennek betetőződése Trianon – eseménysora, amikor a konzervatív gondolkodók is hajlamosak voltak radikalizálódni, és az ország történetében elsőként kirobantott programszerűen terrorisztikus államberendezkedés megsemmisítésében részt vállaltak. A második ilyen történeti gyökér a rendszerváltás idejére vezet vissza, amikor a konzervativizmus és az egyéb, a korábbi szocializmus idején önálló módon nem artikulálódott jobboldali politikai nézetek még differenciálatlan egységben jelentek meg. Magyarországi sajátosságnak tartom tehát ezt a speciális összefonódottságot, ami részben a honi szellemi élet szűkösségét jellemzi és eredményezi is egyúttal, azt például, hogy a tudós értelmiség világnézeti értelemben vett megnyilvánulásait is gyakran hajlamosak vagyunk praxispolitikai szempontból értékelni, s hogy túlságosan is gyakori esemény a tudós értelmiség képviselőinek a politikumba történő átnyergelése. Praxispolitikai szinten tehát szinte örültségként hat, ha például liberális konzervativizmusról szólunk, s ennek extrém csengéséhez hozzájárul az is, hogy ilyesmit jószerével csak politikában nyakig ülő, anarchista radikális filozófusok egynémelyike fogalmazott meg néhány hónapra egyes szám első személyű programként. Annak számára azonban, akit nem különösebben befolyásolnak a politikai mindennapok, egy ilyen konstelláció egyáltalán nem elképzelhetetlen. Egy liberális konzervatív képviselhet egy kiindulópontját tekintve közösségelvű társadalomképet, ugyanakkor nemcsak hogy elutasítja a jobboldali populizmust, megveti a primitív fajelméleti rasszizmust, hanem – részben – konzervatív voltánál fogva empatikus viszonyt alakít ki a kisebbségek és különböző társadalmi csoportok történeti sérelmei tekintetében is, és ezt még saját történeti tradíciójának kialakítása során is kritikai szempontként kezeli.

2. Nem gondolom azt, hogy újra kellene fogalmazni a konzervativizmust, mert az jószerével egyetlen történelmi időszakban jelent meg átfogó és valódi eligazodást mutató ideológiaként hazánkban, az 1920-as években, mégpedig a keresztény-nemzeti konzervativizmus formájában. Ez az ideológia jelentősen hozzájárult ahhoz,

hogy fölépüljön tíz év alatt egy darabjaira hullott és kifosztott ország, de eleve egy kicsit torzszülött volt, nem volt elég erős ahhoz, hogy a jobboldali radikalizmus ellen föllépjen, és céljai elérése érdekében az ezt a konzervativizmust képviselő politikusok hibás külpolitikai orientációt képviseltek. Ma a konzervativizmus ideológiaként – véleményem szerint – nem aktuális, ahogyan általában véve sem aktuálisak az ideológiák, s nyilvánvalóan ebből az is következik, hogy ha „a konzervativizmus újrafogalmazásán” konzervatív színezetű társadalom-, kultúra-, művészetelméletek létrehozását értjük, akkor ezek ettől még nyugodtan lehetnek üdvözlésre méltó dolgok. Hasonlóképpen a konzervatív gondolkodás történeti produktumainak megértése és megértetése lehet nagyon fontos dolog, de ez nem jelenti azt, hogy ebből tradicionális értelemben vett ideológiát lehetne csinálni. A konzervativizmus jellegénél fogva nem is igényli, hogy programként fogalmazzák meg, mert éppen a programszerűen megfogalmazott racionalista illetve voluntarista társadalomátalakító teóriák korlátozottságának kimutatása során nyilvánul meg benső lényege. Ez egyúttal eredendő hátránya is. A konzervatív gondolkodásmód direkt hatása nem átütő, ugyanakkor az emberek széles tömegei tesznek szert folyamatosan a konzervatív felfogást erősítő tapasztalatokra, amennyiben közvetlenül átlátják, milyen bonyolult dolog is egy-egy aprónak látszó társadalmi probléma kezelése. A napjainkban zajló gazdasági, társadalmi és kulturális folyamatok egyszerre gyengítik általában véve a hagyományos értelemben vett ideológiákat, s ugyanakkor gyakran segítik az ezek alapjául szolgáló, világszemléletünk bázisát képező mentális diszpozíciók kiformálódását. Korunk ideológiátlanodási folyamatai természetesen kihatnak az egyéb politikai ideológiákra is, és a hagyományos politikai ideológiák is egyre több elemet és szempontot vesznek át egymástól. Így az eredetileg egymástól jól elkülönült ideológiai formák kontúrjai elmosódottabbakká válnak, s az ideológiával kapcsolatos fogalmaink sokjelentésű kifejezésekké alakulnak át.

3. Nehéz megmondani, vajon lehet-e és kell-e szelektálni a hagyományok között a mai magyar konzervativizmus eszmei alapjainak végiggondolása során. Ez a fölvetés ugyanis az előző kérdés olyan irányú megválaszolását előfeltételezi, amely szerint szükséges ideológiaként a konzervativizmus újrafogalmazása, márpedig én ezzel nem teljesen értek egyet. Ennek megfelelően nehéz előképeket és nagy elődöket is föllelni, mert egyáltalán nem biztos, hogy egyénileg számunkra ennek jelentősége van. Akárhogy is áll a dolog, ha „szelektálásról” van szó, selejtező szempontból „szelektálnám” a populista szélsőjobb kategóriájába tartozó politikusokat, természetesen ideológiai értelemben, s nem úgy, mintha ténykedésük tudományos-történeti elemzése alól ezzel együtt fölmentést nyernénk. Általában véve elmondhatjuk, a sok évtizeden át uralkodó szocialista társadalmi formáció a konzervatív tudós-, politikus- és művészegyeniségek életművének tudományos föltárása terén komoly károkat okozott, az empirikus adatgyűjtés és kánonképződés szintjein egyaránt. E károk fölszámolása folyamatosan történik, sok időt vesz igénybe, és csak ez után válik igazán fölvethető kérdéssé, vajon XY ténylegesen a mai konzervativizmus előfutáraként vagy példamutató személyiségeként kezelhető-e avagy sem. Magam azon a véleményen vagyok, hogy nem elsősorban politikusok között kell ilyen figurákat keresni, egyszerűen azon oknál fogva, hogy a modern értelemben vett ideológiák kialakulása óta a magyarországi politikum nem számít igazi sikerágazatnak, hanem inkább a szellem emberei, a művészek és a tudósok között. Ennek azonban számos nehézsége van. Érdekes megfigyelni, még a tudományos diszciplínák művelői és szakértői között

szakterületenként is olyan beállítódásbeli különbségek vannak, amelyeknek jelentősége van a konzervativizmus megítélése szempontjából. A történeti szempontok érvényesítése általában véve például segíti a konzervativizmus megértését, míg a modern természettudományi szemlélet átfordítása a társadalom vizsgálatára éppen ellenkező tendenciát juttathat érvényre. Ez azt hozza magával, hogy a különböző tudományterületek kánonjai között nincs szinkronitás. Ez, továbbá az elkerülhetetlen szakmai munkamegosztás és differenciálódás, társulva a kánonképződés folyamatának lassú voltával nagyon nehezíti teszi ideológiai értelemben vett előképszerű művész- és tudósszemélyiségek megjelölését. Ráadásul a ma perspektívájából fölmerülő példaadó előkép és „nagy ember” koncepciója egy meghaladott történelmi helyzetet idéz vissza, a nemzetállam nemzeti hőseinek vagy éppen a forradalom hőseinek kultuszát. Ilyenre ma már nincsen szükség tradicionális formában, arra azonban, hogy múltunk és jelenünk szempontjából bizonyos fontossággal bíró alkotó személyiségeket és életművet a szaktudományok szempontjain túlemelkedő perspektívából is megmutassunk, igenis van.

4. Erre a kérdésre csak egészen röviden válaszolnék. Szükség lenne bizonyos konszenzusra a magyar politikai táborok között, praktikus szempontból elsősorban a nagy állami feladatok, az egészségügy és az oktatás reformja terén, mert ezek rendbetétele több kormányzati ciklusidőt vesz igénybe. Erre azonban jelenleg semmilyen esélyt sem látok.

*Cs. Szabó László, Mrs. Sass és Rentoul Ferenc a BBC stúdiójában
(1956. július)*

SZALAI ÁKOS

Miért nem...?

Jelen sorok szerzője nehezen vallja magát konzervatívnak. Valószínűleg liberálisként vagy szocialistaként (szociáldemokrataként) könnyebb dolga lenne. No nem azért, mert a konzervatív szóhoz valamiféle negatív felhang társult valaha. Ma már nem. Szerencsére... A gondot inkább az okozza, hogy sokan mások is annak vallják magukat. Sőt azt is elmondják: mit jelent ez. Nincs más lehetőség, mint időről időre konstatálni: ha XY – egyébként általunk is elismert – tekintély pontosan definiálja a konzervativizmust, akkor mi bizony nem vagyunk azok.

Nézzünk csak két ilyen definíciót! A legfontosabbat, illetve a vélhetően legszellemesebbet.

A konzervativizmus lényege az antropológiai pesszimizmus: a konzervatív tudja, hogy az ember, ha intézmények nélkül magára maradna, akkor tönkretenné magát. Ezért a konzervatív nem tehet mást, minthogy ezt a rosszat – köztük a saját magát is – kordában tartó intézmények kialakításán, illetve, mivel már léteznek, védelmén munkálkodik. Csakhogy ezen definíció szerint, amellyel Balász Zoltán vagy John Kekes munkáiban találkozunk (hogy csak magyarokat említsek), jelen sorok szerzője nem konzervatív. Nem csak azért, mert – némileg nagyképűen – tomistának gondolja magát, és mint ilyennek, e tekintetben alapvető élménye mégiscsak az, hogy a teremtet világról és benne az emberről maga Isten is látta, hogy jó. (Persze a bűn hatalmát és a tökéletlenséget sem tagadhatjuk, de ez nem ide tartozó teológiai kérdés...) Politikailag fontosabb, hogy amennyiben a pesszimista kép igaz, akkor hogyan bízhatunk abban, hogy a fennálló – az alapvetően rossz, önző stb. emberek által életre hívott – intézmények védelemre érdemesek.

A konzervativizmus azonos a testvériség elvével – olvassuk például a méltatlanul keveset emlegetett Asbóth Jánosnál. Ha a liberálisoké a szabadság, a szocialistáké az egyenlőség, akkor a konzervatívoké a testvériség. Csakhogy miképpen építhető ki egy testvériségre (vagyis közösségiségre) épülő politika? Különösen gazdaságpolitika. Mivel a szerző – talán kevesebb nagyképűséggel, mint a tomizmus esetén – az osztrák iskola közgazdaságtanához érzi magát közel, tudja, hogy hosszú távon minden ilyen kísérletről kiderül, hogy zsákutca.

Mit tehetünk? A legkönnyebb, ha feladjuk azt az ábrándot, hogy konzervatívok lennénk. Különösen könnyű ez, ha valaki távol akarja magát tartani hazája politikai harcaitól, sem annak jobb-, sem annak baloldalával nem akar közösséget vállalni. Könnyű kitalálni magára egyéb elnevezéseket: arisztoteliánus, tomista, kommunitariánus, straussiánus, az osztrák iskolához húzó közgazdász stb. A problémát mindig a barátok okozzák. Márpedig ők a fejükbe veszik, hogy ő bizony konzervatív. És úgy is kezelik... Jó tehát, ha van egy biztonsági stratégiája! Legyenek például saját definíciói, melyeket ilyenkor ő citálhat! (Ha másért nem, legalább azon titkos vágya miatt, hogy ezt meghallva hátha egy-két embert ő is eltántorít attól, hogy konzervatívnak nevezzék magukat.) Lássunk néhány ilyen!

A konzervativizmus a klasszikus erényetika örököse: az értékek, a politikai értékek, az értékes intézmények listáját nem egyszerűsíti le egy-két pontra, nem vezeti vissza azokat valamiféle háttérben meghúzódó közös – és ködös – elvre. (Tegyük ezt nyugodtan Kant örökösei! Ő nem az... tegyük persze hozzá, hogy a konzervatívnak elkönyvelt Hume is bőszen próbálkozik ezzel.) A konzervatív csak sorolni tudja: az organikusan működő rendszerek, mindenekelőtt a piac, a biztonság, az egyház, a

család, az emberi élet, a személyiség, a munka, a közösség stb. Miközben sorolja, persze tudja, hogy ezek között (és ezeken belül) komoly konfliktusok lehetnek. Az teszi konzervatívvá, hogy tisztában van azzal: egyik esetben az egyiket, a másikban a másikat kell előtérbe állítani. Számára nincs kályha, amelytől elindulhat, mint az emberi jogok a liberálisok vagy a szegények megsegítése a szocialisták számára.

Persze ez nem jelenti azt, hogy a konzervatív adott pillanatban ne állíthatna fel sorrendet. Egy konzervatív politikai program ezt nem kerülheti el – különben nem lenne program. Egy ilyen program reagál. Reagál arra, hogy a többi irányzat mely intézményeket veszi komolyan és melyeket támadja. A kérdés: ötven-hatvan év európai szocializmus után mely intézmények szorúlnak leginkább a konzervatívok védelmére. (Bizony, a szocializmus nem közép- és kelet-európai jelenség. A nyugat-európai országok is egyfajta szocialista-szociáldemokrata álomba merültek a világháború után.)

Szabadság és tulajdon! – '90 tavasza bizony kivételes pillanat. Például egy magyar jobboldali párt – elsőként és mindmáig utoljára – rátalált arra, ami itt és most a konzervativizmus lényege lehet. Szabadság és tulajdon: szabad társadalom, szabad gazdaság (minimális állami szabályozás, piacelvű politika) és magántulajdon (minimális állami tulajdon, magántőke, megfelelően lebonyolított privatizáció). Hova jutottunk innen? A magyar konzervatív néhány év múlva a privatizációt, illetve a piaci reformokat egyetlen szempont alapján tudja csak értékelni: mi csináljuk vagy ők? Ha jobbkormány csinálja, akkor az jó. Legalább nem „nekik jut a vagyon” (néha konkrétan: a mi haverjaink is hozzáférnek). És persze a pénzt is mi költhetjük. Ha balkormány csinálja, akkor a piaczgazdaság és a magántulajdon már nem más, mint korrupció. (Persze a baloldal is körülbelül itt tart, csak hogy tőlük nem is várhatunk mást: kis túlzással, számukra a piac és a tőke végső soron mindig csak szükséges rossz marad.) Szabadság és tulajdon mint a magyar jobboldal fontos elvei, vagyis a piaczgazdaság mint a magyar konzervatív politika számára fontos intézmény? Ugyan...

Köztes (alternatív) hatalmakat! – A konzervatív, különösen szocialista környezetben, olvasson Tocqueville-t! (Ha pedig születésének évfordulója van, akkor emlékezzen meg róla!) Ha már máshonnan nem sikerült, legalább tőle tanulja meg, hogy az állam nem a konzervatív barátja. Az államhatalom előbb-utóbb a többség zsarnokságának eszközévé válik. Márpedig a konzervatív többségtől sok jóra nem számíthat. Hatvan év szocializmus után az európaiak többsége szocialista. (Össze is vethetjük a német és francia központú Európa gazdasági-tudományos vagy éppen kulturális teljesítményét a szocializmustól távolabb maradó Egyesült Államokéval vagy Távol-Keletével!) Egyetlen lehetősége van: védelmezni azon intézményeket, amelyek még megmaradtak, a régi szép idők alternatív hatalmai közül. Liberális barátaink Hobbes óta építik a politikájukat egy viszonylag egyszerű elvre: az állam az egyetlen intézmény, amely az egyén szabad döntését korlátozhatja, amely – ebben az értelemben – hatalmat gyakorolhat fölötte. Három-négyszáz éve vagyunk tanúi annak, hogy az állam újabb és újabb intézményekkel kerül szembe: minden nem állami (szebben: demokratikus kontroll alatt nem álló) hatalomgyakorlási formát megpróbál meggyengíteni. Ennek esett áldozatul a nemesség, az egyház hatalma a 19. században, majd őket követte a piac és a helyi hatalom a 20. században. (A helyi hatalom alatt érthetünk minden közösségi önkormányzatot, legyen az egy település vagy egy kisebb térség közössége, amelynek jogait a központosítással vonja el az „állam”, vagy egy nemzeti közösség, amelynek jogait a különböző szupranacionális szervek – ENSZ, Európai Unió stb. – próbálják magukhoz vonni.) A konzervatív politikai válasza

csak az lehet: védeni, erősíteni ezeket az intézményeket. Egyedül így garantálhatjuk a szabadságot. Amennyiben ugyanis az egyén egyedül marad az állammal szemben, akkor esélye sincs. A szabadság egyetlen esélye, ha több, egymással rivalizáló hatalom létezik egymás mellett, ekkor van esély, hogy azok egymást kölcsönösen gyengítsék. Erre tanít a Nyugat történelme: az egyéni szabadság ott lesz erősebb, ahol az állam és az egyház egymás mellett gyakorolhatja a maga hatalmát, és nem rendelik egyiket a másik alá. (Vegyük észre: a szabadságot nem hogy nem garantálja, hanem egyenesen veszélyezteti az az út, amit liberális barátaink tanácsolnak. Szerintük először államosítsuk az összes hatalmat, majd próbáljuk meg az államot különböző jogszabályokkal kordában tartani. Csakhogy a jogszabályokat is az állam hozza, azokat az állam hajtja végre. Értelemszerűen csak akkor teszi ezt, ha az a törvényhozóknak, végrehajtóknak is ez az érdekük.)

Végezetül van még egy út a pseudo-konzervatív számára: az egyház. Csakhogy ha valaki az egyházat állítja politikája középpontjába, akkor a továbbiakban nem lehet konzervatív. Nem csak azért, mert ezzel egyszer s mindenkorra felállított egy sorrendet a különböző intézmények és értékek között. Ettől kereszténydemokrata vagy keresztényszocialista még lehetne. Csakhogy az sem lehet. Ha valaki az egyházra tesz, akkor innentől az állam a politika számára a „másik város”, amelyhez annyi köze lehet, mint egy magyar állampolgárnak ahhoz, hogy mi történik Németországban vagy az Egyesült Államokban. Szoríthat ugyan egyik vagy másik ottani politikai erőért, lehet érdekelt annak győzelmében, de tudnia kell, hogy még ha a szimpatikusabbé is a hatalom, neki ezzel a hatalommal szemben mindig a saját országa, intézménye, közössége érdekeit kell védenie.

Jobban belegondolva: ezért nem vagyok konzervatív. Egyre inkább látom, hogy az én városom nem a mai politikáé. Így konzervatív sem lehetek...

SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY

Vonakodva s későn válaszolok megtisztelő fölkerésükre. Azért vonakodva, mert számomra nem egészen világos, mit is várnak tőlem, továbbá inkább vagyok alkalmas a tanulmányyszerű kifejtésre, mint a körkérdésre küldött válaszra.

Irodalmárként, szakmai ártalomként különösen érzékenyen érintenek a nyelv árnyalatai. Akár még azt is mondhatnám: a megőrzést (konzervativizmust) elsősorban a nyelv fönntartásával tudom azonosítani. Nagyon tágan, közös emlékezetként értelmezem a nyelvet. Az egységesülés (globalizáció) korában a nyelv elválaszthatatlan a kulturális önazonosságtól.

1. Nyelvi okok miatt nem tudok igazán válaszolni az első kérdésre. Nem szeretem a „jobboldal” megjelölést, mert sokak számára lejáratta a történelem, és ezért gyakran szitokszónak használják. „Baloldal”-ról sem szeretek beszélni, hiszen e kifejezésnek is sokféle jelentést lehet tulajdonítani. „Jobboldali” vagy „baloldali” volt az úgynevezett népi mozgalom? A „konzervativizmus” talán kevésbé elhasznált megjelölés, ám ezt is nagyon különböző értelmekkel ruházzák föl. Egyetlen példára utalva: a *Confessio* 2005-ben megjelent negyedik számában a különböző szerzők egymástól merőben eltérő módon használják e szót. Van, aki olyan mértékig túlادagolja az értéknyelvet, hogy eszmefuttatását inkább kinyilatkoztatásként, mintsem érvelésként tudom felfogni.

Mennyiben vezethető le Szekfü Gyula konzervativizmusából, hogy a népi demokrácia moszkvai követe lett? Adott helyzetekben lehet így vagy úgy állást foglalni. Ugyanaz a személy egyik kérdésre liberális, másakra konzervatív választ adhat. Közismert, hogy a 19. században sem mindig esett egybe a társadalom szabadelvű átalakítása a nemzetiségekkel szemben tanúsított liberális magatartással.

2. Ha szükség van magyar konzervativizmusra, mindenképpen elengedhetetlen az újrafogalmazás, ám ez csakis akkor lehet sikeres, ha nem az a hallgatólagos kiinduló föltevés, hogy a konzervativizmus az egyedül helyes eszmeiség (ideológia). Konzervativizmusnak és szabadelvűségnek (liberalizmusnak) kizárólag kölcsönhatásban lehet jó minősége. Már John Stuart Mill világosan látta, hogy a haszonelvűség (utilitarizmus) nem lehet azonos a liberalizmussal. Igényes értékörzés nincs értékteremtés nélkül, a konzervatívnek szüntelenül figyelnie kell a liberális bírálatára és viszont.

3. A magyar konzervativizmusnak mindenekelőtt Széchenyi István lehet előképe, aki éppúgy nem nevezhető egyértelműen konzervatívnek vagy liberálisnak, mint Kemény Zsigmond. Szokás olykor a szabadelvű Széchenyi Istvánt maradi apjával szembeállítani, holott kettejük tevékenysége között létezik folytonosság, mely arra is figyelmeztet: kinyilatkoztatni könnyebb, mint átgondoltan képviselni egyik vagy másik értékrendet. A konzervatív Dessewffy Aurélt a liberális Kossuth is becsülte. Talán a reformkor kiválóságait kellene fölidéznünk, hogy lássuk, mennyire méltatlanok vagyunk hozzájuk. A 19. század második felében alighanem Asbóth János volt a konzervativizmus legszínvonalasabb képviselője, a 20. első évtizedeiből pedig legszívesebben Kosztolányi Dezsőre hivatkoznék, aki az anarchizmussal is rokonszenvezett, de nyelvünknek kiváló őrzője volt. Politikai és művelődési értékörzés viszonyára

több figyelmet kellene fordítani. Bármennyire is szokványosak némely hivatkozások Bartókra, talán érdemes emlékeztetni magunkat arra, hogy újított is a zenében, miközben örökség átmentéséért is sokat tett. Nem tekinthető igényes konzervatívnak valaki, aki nem becsüli a kezdeményezést a művelődésben. Persze a művelődés hagyomány kérdése is, föltéve, hogy ki tudjuk választani a múltból azt, pontosabban otthon érezzük magunkat abban, ami nem feledhető.

4. Látom a mély megosztottságot. Történeti okait is vélem érteni. Négy évtizednél is hosszabb önkényuralom olyan rombolást okozott, amelynek nyomait nehéz eltüntetni. Sokkal nagyobb türelemre volna szükség, hogy legalább némi megértés legyen egymás iránt. Bármiféle közmegegyezéstől (konszenzustól) igen távol vagyunk. Aligha vall fejlett politikai kultúrára, ha minduntalan arra kényszerítik az embereket, hogy egyik vagy másik „oldalra” álljanak.

✱

*Cs. Szabó László és Cs. Szabó Lászlóné, Bözsi
(Firenze, 1950 körül)*

TÖKÉCZKI LÁSZLÓ

1. Igen, létezik. A nevét valóban megérdemlő konzervativizmus ugyanis – véleményem szerint – értékelvű filozófiai irányzatnak a politikai formája. A jobboldaliság viszont sokszor nem más, mint érdekelvű (struktúra) konzervativizmus. Vagyis történelmileg a jobboldaliság sokszor nem más, mint állagvédelem és persze ezért bárki (!) konzervatív (=jobboldali) lehet, akinek előnyös egy fennálló gazdasági-politikai struktúra! Ma Magyarországon ezért sokszor „konzervatívok” – például a médiában vagy a gazdaságban – a volt kommunisták. A valódi konzervativizmus az élet és a teremtés fenntartó alapértékeit képviseli, tehát nem csupán csoportérdeket. A történelmi jobboldaliság ezért volt általában kisebbségi politikai irányzat, amely csak az értékelvű „népi konzervativizmus” támogatásával maradhatott uralmon. A valódi konzervativizmus tudomásul veszi a változásokat, azok értékes részeit lassan szervezeti is, míg a politikai „jobboldali” sokszor azt hirdeti, hogy „legyen úgy, mint régen volt”! A konzervativizmus soha sincs kötve egy bizonyos politikai-gazdasági struktúrához, a „jobboldal” viszont valószínűleg igen.

2. Nincs „modern” és „premodern” konzervativizmus. Tehát itt legfeljebb nyelvi korszerűsítésről lehet szó, mint a Biblia-fordításoknál. Formailag (fogalmilag) kell az örök értékrendet újra tömegesen érthetővé tenni. Az értékelvű konzervativizmus sokszínű világa ugyanis alapvetően antimaterialista gondolkodást jelent egy mára teljesen és primitíven anyagi (élvezet- és birtoklásközpontú) világban. Az emberi létezésnek azonban szellemei-lelki alapjai vannak, ezek elpusztulásával a dzsungel állatvilágába „zuhan vissza” minden! Az értékonzervativizmus – akár öntudatlanul is! – mindig „reakciós”, azaz reagáló eszmékör is, az önistenítése miatt ön- és közveszélyes ember és „haladásának” kritikusa. Főleg ezt a régi feladatot kell újra vállalni és színvonalasan gyakorolni.

A konzervativizmust nem szabad patetikusan képviselni, immár kisebbségi nézetként viszont szigorúan logikus módon kell érvelnie, a divateszmék belátható következményeire, szándékolatlanul is romboló hatásaira rákérdezve. Az értékonzervativizmus nem lehet szégyenlős, hiszen a ma problematikus világát már a materialista jellegű „progresszív” ellenfelek alakították ki és működtetik.

3. Válogatni mindig kell, hiszen a társadalmi változások eldöntik egyes hagyományok sorsát is. Napjainkra például a „népi konzervativizmus” szinte felszámolódott. Nem vállalható egyes magyar történelmi jobboldaliságok lényegében radikális és keresztényellenes öröksége sem. Elődökként mindig a „reálpolitikai konzervativizmuskat” kell tekinteni, amelyek vállalták a „léthelyzetből” fakadó sajátosságokat, mind a politikában, mind a kultúrában. S kihasználták azt, hogy a „Nyugathoz” képest már a divatok kritikáit is megérlelheték, illetve átvehették.

A magyar értékonzervativizmus nagy elődei között találhatjuk Széchenyit, Kemény Zsigmondot, Deák Ferencet, Trefort Ágostont, Tisza Istvánt, Bethlen Istvánt, Klebelsberg Kúnót, Bernát Istvánt, Joó Tibort, Prohászka Lajost, hogy csak néhány nevet említsünk. Ez a művelt és mérsékelt, hazafias magyarságot kifejező európai szemhatárú politikusi-közírói névsor a kisebbségi érzés nélküli öntudatot és gondolkodást fejezi ki, a sehová sem vezető mechanikus utánzást megvalósító „prog-

resszióval” szemben. Ők tudták, hogy nincs unilineáris „fejlődés” a történelemben, s azt is, hogy van saját feladatuk, mivel a magyarság is Isten teremtő gondolata (ahogy minden egyén is!). A Kelet–Nyugat határvidéken létező értékkonzervatív magyar gondolkodás öröksége ma még jórészt felfedezésre vár!

4. Elvileg szükség volna egy hazafias, nemzeti érdekvédelmi konszenzusra – már csak az EU miatt is. De erre – sajnos – alig van esély, mivel a magyar „baloldali” politika pillanatnyilag nem a magyar „kisemberek” érdekképviselője, hanem a transznacionális nagytőke helytartósága, amely a régi pártállami gazdasági-hatalmi monopólium után a teljes privatizációval akar leválthatatlan hatalmat, s politikai ellenfeleinek mozgásterét az eladósítással is meg akarja megsemmisíteni. A régi gyökerű nemzeti nihilizmussal és keresztyénellenességgel párosított segélyezési „proletárpolitika” mellett nem lehet konszenzusra jutni. Egy olyan politika látomására, amelyben egyrészt az elitet kellene támogatni, másrészt a fiatalokat külföldre küldeni, nem adható együttműködési válasz. Kár, mert – s ezt még egyszer hangsúlyozom! – szükség lenne erre az egyetemes magyarságra, de még „Európa” érdekében is. Ez utóbbinak sem érdeke egy szanálthatatlan szegényház.

✱

*Illyés Gyula, Cs. Szabó László, Csoóri Sándor és Juhász Ferenc
(Budapest, 1981. május 7.)*